ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Кафедра соціальних технологій

Пояснювальна записка

до випускової роботи

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

на тему:

«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВІВ ТРИВОЖНОСТІ І АГРЕСИВНОСТІ В ЮНАКІВ ПРИЗОВНОГО ЮНАКІВ»

Виконала: здобувач 4-го курсу, групи ПЛ-20-4-vn
денної форми навчання
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальності 053 «Психологія»
Бойко Марія Андріївна

_____
(підпис)

Керівник _____кандидант психологічних
(підпис)

наук ППП Лесніченко Ніна Павлівна
Рецензент _____ наук.ступінь, ППП
(підпис)

Дипломна робота допущена до захисту рішенням кафедри соціальних технологій
Протокол № __ від «__»_____ 20___ р.
Завідувач кафедри _____ Костенко Н.І.
(підпис)

Вінниця 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ ТРИВОЖНОСТІ ТА АГРЕСИВНОСТІ.....6
1.1 Поняття тривожність у наукових джерелах 6
1.2 Погляди науковців на поняття агресивність 12
1.3 Психологічні особливості юнацького віку.....16
Висновки до розділу 1 21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ ТА АГРЕСИВНОСТІ В ЮНАКІВ ПРИЗОВНОГО ВІКУ 24
2.1 . Короткий опис методик діагностування тривожності і агресивності юнаків 24
2.2 Аналіз отриманих результатів дослідження.....33
2.3. Рекомендації щодо профілактично-кореляційної роботи для юнаків.....46
Висновки до розділу 2 48
ВИСНОВКИ.....51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....53
ДОДАТКИ.....57

ВСТУП

Проблема взаємозв'язку тривожності та агресивності є надзвичайно актуальною в наш час. Тривожність та агресивність у юнаків призовного віку закономірно збільшується, це пов'язано з невизначеністю та непередбачуваністю майбутнього. Тому вивчення психологічних особливостей в юнаків призовного віку є ще досі важливим і актуальним. Проблему тривожності досліджували зарубіжні вчені А.Костеден, У.Мандаугал, С.Мадді, В.Мак Кандлесс, Д.Палермо, Ч.Рікроф, П.Тилліх, К.Юнг, та вітчизняні Л.Божович, О.Кондраш, Є.Калюжна, Л.Костіна, А.Прихожан.

У зарубіжній психології проблему агресії вивчали такі дослідники, як Р. Берон, К. Лоренц, Д. Річардсон, З. Фрейд, Е. Фромм. У вітчизняній науці цю проблему досліджували Р. Бреслав, В. Долгова, Є. Змановська, С. Колосова, Я. Латюшин, Н. Платонова, О. Романін, М. Станкін, І. Фурманов.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного дослідження проблем підвищеної тривожності і агресивності у юнаків призовного віку, а з іншого це створення методологічних розробок, які допоможуть діагностувати проблеми тривожності та агресивності цього особливого періоду. Важливість і актуальність проблеми і зумовили вибір нашої дипломної «Психологічні особливості виявів тривожності і агресивності в юнаків призовного віку»

Мета дипломної роботи теоретично обгрунтувати та проаналізувати природу, причини та форми прояву тривожності і агресивності у юнаків призовного віку.

Відповідно до мети нами було визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Розкрити поняття тривожності і агресивності в психологічній науці.
2. Виявити особливості прояву тривожності і агресивності у юнаків.
3. Описати методи психодіагностичних методик виявлення тривожності і агресивності.
4. Провести емпіричні дослідження рівня тривожності і агресивності юнаків.

5. Проаналізувати та зробити висновки отриманої інформації по проведеній роботі.

Об'єкт дослідження – тривожність і агресивність як структурний компонент свідомості у юнаків призовного віку.

Предмет дослідження – особливості тривожності і агресивності у юнаків.

Теоретична основа – для дослідження послужили фундаментальні положення психологічної науки про скруктуру особистості та її розвиток в діяльності С.Л.Рубінштейна, Б.Г.Ананьєва, К.К.Платонова, О.М.Леонтьєва, Б.Ф.Ломова.

Концентуальні положення пов'язані з визначенням сутності понять тривожності й агресивності у структурі особистості базувались на дослідженнях В.А.Бодрова, Ч.С.Спілберга, К.К.Платонова, Ю.Л.Ханіна, О.О.Бодальова, А.А.Реана, Р.Берона, Д.Річардсона.

Гіпотеза дослідження - полягає у припущенні існування зв'язку між особливостями агресивної поведінки та рівням тривожності юнаків: чим вищий рівень тривожності, тим вищі прояви агресивної поведінки.

Методи дослідження - для розв'язування поставлених задач, досягнення мети було використано психодіагностичний комплекс методик це: емпіричні - спостереження, тестування:

1. Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР (B.B.Hart).
2. Опитувальник Тест Асінгера «Оцінка агресивності у відносинах».
3. Опитувальник Шкала тривоги Спілбергера (STAI) – оцінка рівня реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності.
4. Методика Шкала тривожності Тейлора (адаптація В.Г.Норакідзе).
5. Визначення показників та форм агресії за методикою А.Басса та А.Дарки (адаптація О.Осицького).

Теоретичні методи – аналіз, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблемами дослідження.

Дослідження проводилось в Андрушівському міському пункту збору під час призову юнаків до збройних сил України. Вибірку дослідження склали юнаки від 17 до 21 року у кількості 30 осіб.

Структура і обсяг роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ ТРИВОЖНОСТІ ТА АГРЕСИВНОСТІ

1. 1. Поняття тривожність у наукових джерелах

Проблема вивчення та дослідження феномену тривожності в сучасній та зарубіжній літературі останнім часом є доволі актуальною. Цій проблемі приділяли багато уваги науковці, про що свідчать численні дослідження, які здійснили радянські психологи: Ф.Є. Василюк, О.І. Захаров, І.В. Імедадзе, Б.І. Кочубей, Н.Д. Левітов, О.В. Новікова, Ю.Л. Ханін. Українські та радянські науковці також значно сприяли дослідженню тривожності, серед них: С.Ю. Ананьєв, В.М. Астанов, Л.В. Бороздіна, О.О. Залученова, Є.П. Їльїн, Є.М. Калюжна, Л.М. Костіна, В.М. Крайнюк, Д.О. Леонтьєв, Є.К. Лютова, Я.М. Омельченко, А.М. Прихожан, С.О. Ставицька, О.О. Халік, Н.Ф. Шевченко, В.І. Юрченко.

Зарубіжні психологи також зробили значний внесок у вивчення цього феномену. Серед них: Д. Айке, К. Ізард, Р. Мей, О. Ранк, Ч. Рікфорт, Г. Салліван, З. Фрейд, А. Фрейд, К. Хорні, А. Шалін. Їхні роботи стали важливими джерелами для розуміння та дослідження тривожності у сучасному науковому дискурсі.

Чинники виникнення тривожності як стійкої риси особистості досліджували Ю. Александровський, В. Астанов, Є. Єрмолаєва, Я. Омельченко, С. Ставицька, В. Бакаєв, С. Гроф, Ю. Зайцев, Ю. Клепач, К. Роджерс, Г. Салліван, К. Сидоров, Б. Філліпс, К. Хорні, І. Ясточкіна.

Досліджувана проблематика перебувала у колі наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених: З.Фрейд, К. Хорні, Е. Фромм, С. Рубінштейн, А. Прихожан, Р. Мей, Ю. Ханін, Г. Айзенк, Ч. Спілберг.

Вивченню особливостей тривожності в юнацькому віці присв’ячені роботи Р.Бернса А.Прихожан, А.Мікляєвої, Л.Божович, Б.Волкова, В.Гарбузова, І.Кона, Ю.Лаповенка, Т.Лук’яненко, В.Мухіної.

У сучасній психології першим, хто виділив і почав вивчати тривогу, був З. Фрейд, який надав їй першу класифікацію. Він розрізнив конкретний страх та

несвідомий, ірраціональний. З. Фрейд вважав, що зіткнення біологічних потягів та заборон призводить до виникнення неврозів та тривожності. Він вказував, що передбачаючи небезпеку або очікувану важливу подію при неявно визначених обставинах і умовах невизначеності у людини виникає стан внутрішнього занепокоєння, ознаками якого є відчуття загрози та власні переживання щодо їх наслідків і тілесні реакції [36].

На перших етапах вивчення тривожності було виявлено її зв'язок з різними аспектами ставлення до себе та нездатністю контролювати ситуацію, що може призвести до зниження самооцінки. Як наслідок, уникнення тривожності сприяє розвитку адекватної самооцінки, а переживання деяких видів тривожності супроводжується самозвинуваченням [36].

З.Фрейд вважав, що тривога є функцією Его, яка полягає в попередженні індивідуума про наближену загрозу, яку необхідно прийняти або уникнути. У відповідь Его використовує ряд захисних механізмів, таких як витіснення, заміщення, проекція, раціоналізація, регресія, сублімація та заперечення. Ці захисні механізми діють несвідомо і спотворюють сприйняття реальності індивідом.

А.Адлер розглядав тривожність як індивідуальну особливість, що виникає в зв'язку з необхідністю відновити втрачене відчуття єдності з соціумом. Навіть в тому випадку, якщо завдання дуже просте, воно сприймається індивідуумом як перевірка його повноцінності, що може призводити до надмірного емоційного реагування на нього, зайвої напруги при його вирішенні. Адлер вважав, що в основі неврозів лежить тривога, що виникає внаслідок невдач у соціальному досвіді або тому, що людина не змогла досягти бажаного через свої індивідуальні особливості [36].

К.Хорні джерело тривожності вбачала у відсутності почуття безпеки в міжособистісних відносинах. Вважала що тривожність формується в самих ранніх відносинах дитини з батьком. Вважала, що головним джерелом тривоги є неправильні людські стосунки, а не конфлікти між біологічними та потягами та соціальними, заборонами [36]. Цей стан К. Хорні назвала базальною

тривожністю, що означає глибоке почуття тривожності, безпомічності, яке може виникнути у дитини в наслідок проблемних стосунків з батьками, найближчими людьми. Уявлення К.Хорні вносять нові риси в картину тривожності-індивід, який відчуває базальну тривожність, прагне до перенесення відповідальності за свої дії на соціальне оточення.

В.Райх розглядав тривожність як перешкоду взаємодії вільному руху енергії із зовнішнім світом, повернення її всередину, що викликало м'язові затиски, спотворюючи і руйнуючи природне відчуття. Вніс в опис тривожності важливий аспект-ригідність і м'язову скутість, відмову від виконання дії шляком блокади тілесних органів [22].

Е.Фромм вважав, що існує суттєвий зв'язок тривожності з історичним розвитком людства. З переходом людства до капіталізму природні соціальні зв'язки руйнуються, з'являється вільний індивід, а це призводить до переживання невпевненості, сумнівів, відчудженості, самотності та тривоги [37].

Ч.Спілберг вважав, що часті переживання тривоги людиною можуть призвести до формування такої особистісної риси, як тривожність - це відносно сформована схильність особистості до надмірного хвилювання, сприймання загрози власному «Я» в різних ситуаціях і, як наслідок, зростання стану суб'єктивної тривоги [28 с. 34].

О.Захаров вважає, що поняття страх і тревога своїм спільним компонентом мають почуття схвильованості, викликане небезпекою та відсутністю відчуття безпеки [10 с. 145].

К.Роджере вважав основою виникнення тривоги є певні ситуації, що не усвідомлюються особистістю, що виходять за межі, власних конструктив. А протиріччя, що виникають між «Я»-реальним та «Я»-ідеальним, призводить до напруженості, викликаючи тривожність [27].

С.Рубінштейн – назвав тривожність певною стильністю індивіда переживати тривогу або той емоційний стан, що виникає в ситуаціях невизначеності, небезпеки та характеризується очікуванням небажаного розвитку подій [21].

В. Суворова вважала, що тривожність являє собою психічний стан внутрішньою хвилювання, що може бути безпричинним та обумовленим виключно суб’єктивними факторами. На її думку тривожність належить до ряду негативних емоцій, в яких фізіологічний аспект є домінуючим [33, с. 133].

Р. Грановська розглядає тривогу як реакцію на ситуацію, що характеризується невизначеністю та несе в собі потенційну загрозу. Тривога є важливим проявом емоцій [22, с. 39].

Є. Ільїн розуміє тривогу як емоційний стан сильного внутрішнього безпричинного хвилювання, що виникає у свідомості індивіда у зв'язку з очікуванням невдач, небезпеки або важливої події в умовах невизначеності. Тривога у людини пов'язана з наявністю незакінчених ситуацій і заблокованою активністю, яка не дає змоги звільнити збудження [11, с. 37].

В. Астанов розглядав тривожність як неприємний емоційний стан, що характеризується суб'єктивним відчуттям напруження і очікуванням негативного розвитку подій. Він стверджував, що базовий рівень тривожності є необхідною умовою для своєчасного адекватного прийняття рішень і орієнтації в соціальному середовищі, що забезпечує збереження та підтримку здоров'я особистості [1].

А. Ольшаннікова та І. Пацявічус стверджують, що тривога, як психічне явище, є внутрішньою пристосувальною передумовою, яка забезпечує формування оптимальних способів саморегуляції дій.

І. Пацявічус вважає, що тривога є станом емоційного передбачення майбутніх дій, що сприяє оптимальній підготовці до діяльності [12, с. 206].

А. Прихожан виділяє такі види тривожності, як особистісна, ситуативна, відкрита та прихована. Особистісна тривожність є базовою рисою особистості, формується в ранньому дитинстві і проявляється як готовність індивіда до хвилювання та переживання страху з приводу різних суб'єктивно значимих подій.

Ситуативна тривожність – виступає показником інтенсивності переживання, яке виникає у відповідь на будь-яку типову подію [24, с. 82].

Відкрита форма тривожності характерна тим, що переживання в ній здійснюються індивідом свідомо в формі поведінки і дій у вигляді стану тривоги. Сюди відносяться гостра, нерегульована, регульована, компенсована і культивована тривожності.

Прихована тривожність характеризується надмірним спокоєм, нечутливістю до реальних неприємностей та навіть їх запереченням. Сюди належать агресивність, надмірна залежність, апатія, брехливість, лінь, надмірна мрійливість [23].

А. Прихожан також виділяє в залежності від ситуації, в якій перебуває суб'єкт, навчальну, самооціночну та міжособистісну тривожність [25, с. 99].

Ю. Ханін виділяє ситуативну та особистісну тривожність. Ситуативна тривожність виникає внаслідок реакції індивіда на різноманітні соціальні та психологічні причини, очікування негативної реакції або агресії, загрози власному престижу. Особистісна тривожність є відносно стійкою схильністю індивіда сприймати загрозу для власного "Я" в різних ситуаціях і обставинах та відповідно реагувати на них [30, с. 16].

Р. Мей описує мобілізуючу та демобілізуючу тривожність. Мобілізуюча тривожність проявляється як стимуляція активності, стенічні реакції і загальне збудження.

Демобілізуюча тривожність може проявлятися в формі астенії, ступору, втрати інтересу [17].

Б. Кочубей та Є. Новікова виділяють конструктивну, проміжну та деструктивну тривожність.

Конструктивна тривожність здатна оптимізувати адаптацію або стимулювати продуктивну самореалізацію.

Проміжна тривожність має неоднозначний амбівалентний вплив на поведінку.

Деструктивна тривожність дезорієнтує поведінку індивіда, провокує негативні емоції та стани [13].

Незважаючи на велику кількість експериментальних, емпіричних і теоретичних досліджень, проблема тривожності займає особливе місце в системі сучасного психологічного знання. Тривожність виступає як механізм розладу емоційної сфери особистості, з одного боку, виконуючи деструктивну функцію, а з іншого – може виступати активізуючим чинником особистісного зростання [39].

Всі вчені сходяться на думці, що тривога є невіддільним складником існування людини, а її намірені прояви призводять до особистісних дисгармоній, внутрішніх протиріч у образі "Я" і супроводжуються емоційним дискомфортом та почуттям небезпеки [19].

1.2. Погляди науковців на поняття агресивність

Незважаючи на те, що феномен агресивності постійно обговорюється науковцеми, проблема її сутності залишається відкритою. Тому проблема вивчення та дослідження феномену агресивності потребує нових підходів для вирішення зазначеного питання.

Тема людської агресивності з найдавніших часів цікавила людство. Перші спроби проаналізувати феномен агресії, зрозуміти його причини ще були в рамках релігії і філософії. Негативною вважалась не лише агресія, як дія, але і агресивність, як риса людини.

Ж.Ж.Руссо-вбачав головного причиною агресії зло та деструктивність суспільства, а не людську природу.

Проблемі агресивності присвячені дослідження ряду науковців: Л. Ганова, Ю. Качанова, Т. Мицкан, К. Сергеєва, В. Філоненко, які характеризують даний феномен із різних позицій: як властивість особистості, ситуативний, соціальний, психологічний стан перед чи під час агресивних дій, установча риса особистості, що виражає готовність до агресії, а також як наслідок об'єктивного конфлікту інтересів окремих особистостей і соціальних груп [34, с. 5].

У вітчизняній психології цій проблемі приділяли увагу Г. М. Андрєєв, В. В. Знаков, Л. П. Колчін, Т. Г. Румянцева, А. Басс, А. Якубик, А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський, Ю. М. Антонян, В. В. Гульдан, С. Л. Соловйова (32, с. 10).

Ф. Ніцше вважав агресію в вигляді війни засобом саморозвитку та самореалізацією сильної особистості, де важливим не є результат, а сам процес.

Ч. Дарвін розглядав агресію як один з механізмів природного відбору і самозбереження живих істот.

У. Джеймс вважав, що агресивна поведінка зумовлена інстинктом ворожості.

З. Фрейд вважав, що агресивність - це вроджений і необхідний прояв інстинкту смерті у людини, який проявляється в руйнуванні особистості чи агресії, що виплескується на оточуючих. Агресивність, на його думку, є не реакцією на подразнення, а характеризується як постійно присутній в організмі

рухливий імпульс, обумовлений конституцією людської істоти, самою природою людини. [49.с.185].

К. Юнг вважав, що агресивність формується в ранньому дитинстві і суб'єкт не визнає в собі й відповідає за всі деструктивні та агресивні прояви людської особистості. [51.с.217].

А. Фрейд вважала, що агресивність - це вроджений інстинкт, нерозривно пов'язаний з сексуальністю. Агресивність є нормальним явищем, що обов'язково присутнє в психічному житті кожної людини, не проявляючись навіть зовні, і керуючись несвідомим, непрямим чином може впливати на поведінку людини. [49 с.185].

К. Лоренц вважав, що агресивна енергія генерується в організмі спонтанно, безперервно, в постійному темні, накопичується з плином часу і проявляється через агресивні дії. [51 с.216].

Т. Гоббс вважав, що людина володіє егоїстичними намірами щодо власного виживання, сексу та агресивності і що у її поведінці немає нічого позитивного та альтруїстичного.

К.Хорні виділяє агресію як поступальний, агресивний та відсторонений тип особистості.

А.Берковіц вважав агресивність як відносно стабільну готовність до агресивних дій у найрізноманітніших ситуаціях або схильністть до агресивної поведінки. [50 с. 94].

Л.Берковіц і С.Фешбах уточнюють що вилив, який завдав оточуючим шкоду, вважається агресивним лише за умови навмисності. [50 с. 94].

А.Бандура висловив думку, що сім’я, субкультура і засоби масової інформації щодня дають дітям різні уроки агресивності. [50 с.95].

Р.Берон і Д.Річардсон визначил, що агресією слід вважати будь-яку форму поведінки, якщо її метою є образа або спричинення збитків істоті проти її волі.

А.Реан поняття агресивність характеризує як готовність до агресивних дій особистості по відношенню до іншого, яка дозволяє особистості сприймати й інтерпретувати поведінку іншого відповідним чином. [47 с.10].

К.Ізард і Т.Алексеєнко у своїх дослідженнях агресивності зосереджують увагу на емоційній сфері особистості.

К.Ізард до складу агресивності відносить гнів, відразу, презирство, які взаємодіють один з одним: потягів, афективно-когнітивних структур. [48].

Т. Алексеєнко розглядає агресивність як емоційний стан людини, який виявляється в імпульсивній активності поведінки, афективних переживаннях та завданні певного морального, психічного або фізичного ушкодження.

А. Басс описує сутність агресії у поведінкових проявах людини, що призводять до негативних наслідків для інших. Він подає типологію агресивних дій за трьома шкалами: фізично-вербальна, активна-пасивна, пряма-непряма. [44 с.19].

Р. Барнхарт, Д. Гуральник, З. Касімова, Д. Мюррей та К. Шаланнова розрізняють агресивність як готовність до агресивних дій від агресії як сукупності руйнівних дій, що завдають шкоди іншим.

Р. Трамбле підкреслює, що агресивність є природною поведінкою, яка є властивою людині від народження і не залежить від досвіду.

Г. Андреєва вважає, що агресивність не може бути класифікована як конкретний вид людських дій, а є лише етикеткою для позначення дій, у яких головним засобом соціального впливу є примусова сила. [42 с.288].

Є. Гладкова розглядає агресивність як мотиваційну тенденцію, внутрішню спонуку до здійснення агресивних дій, реакцію особи на фрустрацію потреб і конфлікти, що проявляється у суб'єктивній тенденції до ворожої поведінки, спрямованій на повне або часткове обмеження волі, дій, або завдання шкоди або страждань іншим.

О.Атемасова, М.Охрімчук, О.Волянська та С.Л.Соловйова акцентують свою увагу на агресивності як властивості особистості, яка може виявлятися по-різному під впливом різних чинників. [49 с.187].

О.Атемасова розглядає агресивність як відносно стійку властивість особистості, що проявляється в готовності до агресії та у схильності сприймати та визначати поведінку іншої людини як ворожу. [49 с. 187].

М.Охрімчук описує агресивність як соціально-психологічну властивість, що формується під час соціалізації людини. Вона визначає агресивність через суб'єктивні, об'єктивні та соціально-нормативні фактори. [49 с.187].

О.Волянська розглядає агресивність як вроджену властивість усіх живих істот, що виражається у схильності до активності, спрямованої на задоволення власних потреб, яка може бути усвідомленою або неусвідомленою. [43 с.174].

С.Л.Соловйова розуміє агресивність як схильність до агресії, яка впливає на ситуації, що призводять до актів агресії і підсилює вже існуючі особистісні риси. Вона класифікує агресію на відкриту й приховану, гнівну й інструментальну, вербальну (словесну) і фізичну, а також на екстрапунітивну й інтрапунітивну.

Ці підходи демонструють різноманітність та складність явища агресивності у людини, визначаючи її як багатогранну психологічну та соціальну характеристику особистості.

Л.Руденко, С.Сукласян характеризують агресивність як еволюційно-генетичну, гуманістичну, психолого - аналітичну, еволюційну, антропоекологічну, біхевіористичну.

Т.Рум'янцева акцентує увагу на тому, що агресивність є формою соціальної поведінки, оскільки людська агресивна поведінка здійснюється в контексті соціальної взаємодії. [46 с. 35].

С.Єніколопов розглядає функціональний аспект агресивності, виділяючи три основні функції: захист свого "Я", вибух психологічного напруження та досягнення своїх цілей.

Л.М.Собчик вбачає агресивність як ключову індивідуально-особистісну характеристику, яка включає в себе вроджені властивості темпераменту, риси характеру та особистісні риси.

О.М.Морозов вважає, що основою агресивної поведінки можуть бути різноманітні механізми, включаючи свідомі, несвідомі, емоційні та спонукальні аспекти, а також різноманітність соціально-орієнтованих, гетеро- та аутоорієнтованих відносин.

М.Демощук вбачає агресивність як явище, пов'язане виключно з особистісними рисами, що сприяють втіленню цілей і потреб у насильницькій поведінці.

П.Ільїн і П.Ковальов розділили агресивність на позитивну і негативну. Позитивна агресія сприяє самореалізації, реалізації власних цілей і ідей, включаючи наполегливість і впертість. Негативна агресивність включає завдання психологічних та фізичних збитків іншим, мстивість та нетерпимість до думок інших. [11. с. 752].

Б.Г.Ананьєва та Т.М.Курбатова розглядають агресію як індивідуальний, суб'єктно-діяльнісний аспект індивідуальної активності. [45 с.68].

В.В.Давидов, А.В.Запорожець, Б.Ф.Ломов вважають, що агресивні ворожі дії спричиняють шкоду іншій особі.

Р.М.Магометова вважала, що рівень агресивності особистості на кожному її етапі розвитку певною мірою залежить від попередніх етапів онтогенезу.

Т.Г.Рум'янцева, Н.Д.Левітов, Г.М.Андреєва розглядали агресію як стан, що має пряму, явну загрозу ворожості, демонстрацію та застосування насильницьких дій щодо інших осіб. [46 с.35].

Більшість науковців вважають, що агресивність як характеристика людини притаманна їй з народження як біологічній істоті і служить для реалізації та задоволення основного інстинкту - інстинкту самозбереження.

1.3. Психологічні особливості юнацького віку

Юнацький вік охоплює молодих людей від 17 до 21 року. Цей період визначається як час переходу від залежного дитинства до самостійної дорослості. В цей час закладаються основи фізичного і психічного розвитку юнака, а також формується його особистість. Молодь стикається з прийняттям важливих рішень, які визначатимуть подальше життя: вибір професії, життєвої позиції, друзів серед ровесників і дорослих, супутника життя та створення сім'ї.

Найголовніше, щоб юнак відчував свою значущість, був здатний до конструктивного спілкування з іншими людьми.

Хлопці віком 17 років часто відчувають почуття неповноцінності, можуть вважати себе відкинутими. У своїй поведінці вони можуть демонструвати неслухняність, прагнення до автономії та звільнення від зовнішнього контролю [15 с. 80].

Психологічний розвиток особистості юнака є діалектичним процесом, що включає виникнення і вирішення протиріч, перехід зовнішнього впливу до внутрішнього самовизначення, підвищення самоповаги і активну саморегуляцію. Особливістю юнацького віку є активна потреба у досягненнях.

Життєдіяльність юнаків у сучасних умовах часто пов'язана з впливом різноманітних негативних чинників, які негативно впливають на їх фізичне та психічне здоров'я, що відбивається на формуванні особистості. Комплексна й тривала дія негативних спільних, екологічних, психологічних та інших факторів зумовлює високу нерво-психічну напругу, яка залежить від індивідуальних особливостей юнака, рівня його особистісної сформованості здатна викликати різної міри негативні прояви в його психіці, такі як високий рівень тривожності та агресивності. Останні в свою чергу, зумовлюють аномалії в міжособистісних стосунках, підвищують конфліктність, викликають інші не бажані зміни в поведінці - включно до асоціальних вчинків.

Юнаки характеризуються незрілістю суджень, імпульсивністю сильного бажання приймати власні рішення, наполягати на своєму, властивими коливаннями емоційного стану, небажанням приймати у собі серйозні зобов’язання, відчуттям, що суспільство їх не розуміє і не приймає, що викликає у них агресивність та тривожність за майбутнє [16].

Поведінка юнака часто відрізняється маргінальністю: він вже не дитина, але ще не дорослий, що створює внутрішні протиріччя та невизначеність внутрішніх домагань. Також характерною є підвищена сором'язливість та одночасно агресивність, схильність приймати крайні позиції та точки зору.

Юнаки значно різняться між собою за рівнем своєї тривожності. Сама по собі тривожність у силу своєї поширеності не є специфічним симптомом. Тривожність у юнаків проявляється на фізіологічному рівні під виливом турбот і загрозливих людині обставин: біль, стрес, ломота в спині, спазми шлунка, головні болі, у психологічній сфері-постійне занепокоєння й заклопотаність, параноїдальні явища, необгрунтований острах переслідування, в емоційних переживаннях: почуття страху, невпевненості в собі, комплекс провини. [29.с.45].

Тривожність в юнацькому віці пов'язана з особливостями самооцінки та ціннісними орієнтаціями юнаків [9.с.19].

Тривожність розуміється, як відносно стійке утворення, властивість особистості, що проявляється в схильності юнака до частих і інтенсивних переживань стану тривоги, а також в низькому порозі її виникнення. Найчастіше проявами тривожності в юнацькому віці є апатія і млявість. Особи з високим рівням тривожності мають низьку самооцінку, невпевненість в собі, безініціативні [О.В.Дробот].

Тривожні юнаки вважають, що хвилювання має захисну функцію. Вони вірять, що остерігання небезпеки може допомогти їм розпізнати і уникнути її. Але шукаючи небезпеку, вони починають бачити небезпеку в багатьох відносно безпечних ситуаціях, що змушує відчувати їх тривогу. Тривога не тільки сигналізує про небезпеку, але й спонукає юнака до конкретизації її джерел, до активною дослідження обстановки довкілля [29.с.44].

Тривожність усе частіше зустрічається у вигляді стійкого новоутворення, що може бути одним із провідних чинників, який негативно виливає на фізичне здоров'я юнака [39 с.16].

Ч.Д.Спілбергер описував стан тривожності як: «Стан тривоги, що характеризується суб'єктивного, свідомо пов'язаною з активністю або руйнуванням реакцією». Виділив два основних типи тривожності: ситуативну (реактивну) та особистісну.

В юності на перший план виходять такі специфічні особливості як прагнення самоактуалізації та самоідентифікації, внутрішня конфліктність, афіліативна потреба у груповій приналежності, емоційна сенсетивність, вони й визначають функції агресії в юнацькому віці. Часто підвищена тривожність переростає у відкриту агресію.

Зростання агресивності серед юнаків пов'язане з загальним соціальним напруженням, психологічною нестабільністю суспільства, яке складно переживає перехід до ринкових відносин, кризу соціальної системи та зміну з командно-адміністративної системи до демократії [32. с.10].

Агресія, так само як і егоїзм, є вродженою рисою людини, але може бути керована та пом'якшена в процесі самореалізації та виховання. У середовищі молоді спостерігається зростання агресивності у формі збільшення жорстокості, цинізму та кількості злочинів, які вчиняються під впливом ситуативних та імпульсивних реакцій і характеризуються неадекватністю мотивації та міри заподіяної шкоди [І.О.Гнатько].

Агресивність - це ознака юнаків, які схильні до фізичної агресії, це пояснюється тим, що в них високий рівень тестостеронів. Юнаки поводеться агресивно в нейтральних та неоднозначних ситуаціях, в ситуаціях фрустрації, загрози та образи (15.с.93). Юнаки прагнуть вирішувати проблеми за допомогою грубої сили. Мова йде про беспосередній фізичний силовий вплив, та про емоційну й словесну агресивність. Такий тиск стає єдним способом взаємодії з навколишніми і застосовується незалежно від ситуації [29.с.44].

Причини агресивної поведінки юнаків слід шукати у вихованні, спілкуванні з іншими людьми та наростаючих вимогах, що пред'являються молодим людям. Тут важливе значення мають особливості характеру, спрямованість особистості, ситуативні чинники, але в разі неправильного визначення поведінки і емоцій іншої людини, не розуміння співрозмовника, неправильного трактування тих чи інших вчинків, конфлікт не можливо оминути.

Агресивність молоді показує, що цей явище може мати як деструктивні, так і конструктивні прояви. Деструктивна агресивність включає в себе такі аспекти, як самоствердження, підвищення статусу, встановлення контролю, помста, розвіювання нудьги, ідентифікація з деструктивною групою та вираження емоційної напруги через деструктивні дії. У той же час конструктивна агресивність означає відстоювання почуття власної гідності та значущості, позитивне впливання на ситуацію, регулювання стосунків, вирішення конфліктів, саморозвиток, захист себе та близьких, а також позитивну групову та статеву ідентифікацію. Конструктивна агресивність дозволяє використовувати дії з нейтральним або конструктивним змістом для абреакції емоційної напруги. Таким чином, розрізнення за функціональною ознакою деструктивної та конструктивної агресивності показує різні мотивації та наслідки агресивної поведінки серед молоді. Цей підхід дозволяє краще розуміти природу агресивних проявів у молоді, їхній соціальний контекст та можливі шляхи підтримки конструктивних аспектів агресивності для забезпечення позитивного розвитку молодіжного середовища [Г.Е.Бреслав. С.16].

Агресивність – це емоційний стан і риса характеру юнака, яка супроводжується імпульсивною активністю поведінки, підвищеною ворожістю та подразливістю, підвищеним рівням тривожності та депресії, підвищеною емоційного реактивністю, афективними переживаннями: гнівом, злістю, ненавистю, ворожістю, прагненням заподіяти іншому травму фізично чи морально. В агресивному стані юнак втрачає самоконтроль. Агресивність може бути спрямована і на себе.

У юнаків агресивність проявляється в підозрілості, образі, схильності до прямої та непрямої вербальної агресії, відсторонення від ровесників, небажанням визнавати свої помилки у певних ситуаціях.

До причин які викликають агресію і агресивність у юнаків відносяться:

- невдоволення собою, юнаки часто бувають схильні до внутрішньої аутоагресії невдоволення підказує їм, чого не вистачає до гармонійного розвитку.
- страх.

- невпевненість в собі: навязування іншим своє домінування і примушувати їх поступатися їм.
- почуття провини.
- недовіра.
- погане самопочуття, перевтома.
- алкоголь, наркотики, медичні препарати розхитують нервову систему.
- дитячі психічні травми і дефекти виховання.
- фільми, компютерні ігри, телепередачі зі сценами насильства підкріплюють тенденції агресивних юнаків діяти так, а не інакше.

Будь-який прояв агресивності є наслідком невдоволення юнака навколишньою дійсністю, рівням свого життя, іншими людьми або ж самим собою.

Висновки до першого розділу

Юнацький період – це перехідний етап від дитинства до дорослості, коли особистість юнака проходить значні зміни та адаптації до нових життєвих умов. Він характеризується формуванням нових цінностей та способів поведінки, які характерні для дорослих. Основні психологічні особливості розвитку особистості в цей період включають:

1. Почуття дорослості: юнаки починають усвідомлювати себе як дорослі особи, але не завжди відчувають повну готовність до дорослих обов'язків і відповідальностей.
2. Прагнення до самостійності: юнаки активно прагнуть до незалежності і самостійності в різних аспектах свого життя.
3. Засвоєння норм і цінностей: підвищена чутливість до засвоєння соціальних норм, цінностей і способів поведінки, що дорослішають.
4. Специфічні особливості самосвідомості: розвиток і удосконалення самосвідомості, що включає в себе формування усвідомлення власних можливостей, відчуття власної значущості і гідності.

5. Тривога і агресивність: характеризуються психологічною тривогою і вираженою агресивністю, які часто пов'язані з психологічними напруженнями та невизначеністю у власних відчуттях та прагненнях.

Цей період є ключовим у самореалізації особистості юнака та формуванні його ментального, емоційного і соціального стану, що визначає подальший розвиток і його місце в суспільстві.

Тривога є емоційним станом, що виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки й проявляється в очікуванні несприятливого розвитку подій. Її нерідко називають безпричинним страхом, тому що вона пов'язана з неусвідомлюваним джерелом небезпеки, (29. с.45).

Тривожність виникає як стан психічного і фізичного напруження, що є реакцією організму на зміни внутрішнього чи зовнішнього середовища. Організм реагує на різні види впливів, такі як холод, втома, стрес, страх, фізична травма чи емоційне переживання, сприймаючи їх захисною реакцією. Ця реакція є загальним фізіологічним процесом, який активується автоматично незалежно від характеру подразника.

Організм мобілізується для самозахисту, пристосування до нових умов і адаптації до ситуації. Цей процес сприяє забезпеченню готовності організму до ефективної реакції на потенційні загрози і допомагає впоратися з викликами, що стоять перед ним.

Підвищена тривожність призводить до психологічних порушень розвитку особистості, таких як труднощі у спілкуванні, замкненість, зниження працездатності та продуктивності. Часто ці чинники сприяють виникненню агресії у юнаків через наявний бар’єр спілкування та брак комунікативних навичок. (О.В.Потетюшкіна).

Юнаки в цьому віці схильні проявляти агресію набагато більше і частіше. Агресія спрямована на те, щоб щоб нанести збитки комусь, іншому, а агресивність - це власнивість особистості, яка виражається у негативному ставленні до навколишнього світу, в готовності до агресивних дій.

Юнаки схильні до агресивного усування і руйнування перешкод, подолання всього того, що їм протидіє. Це проявляєшься в загостренні конфліктних ситуацій, гнівних реакцій, погрози або прагнення до застосування фізичної сили, юнаки дозволяють собі проявити пригнічені емоції на об’єкти, що становлять меншу небезпеку, або більш доступні чим ті, які викликали негативні емоції.

Фактори агресивної і тривожної поведінки мають універсальний характер впливу, діють завжди і на всіх. Зростання агресії і тривожності в юнаків зумовлено головним чином поширенням ситуативних проявів агресії серед неагресивних юнаків, які становлять більшість.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ ТА АГРЕСИВНОСТІ В ЮНАКІВ ПРИЗОВНОГО ВІКУ

2.1. Короткий опис методик діагностування тривожності та агресивності юнаків

Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР.

Дана методика була створена в США Б.Хартом в 1996році, перекладена й адаптована в тому ж році І.О.Котенєвим.

Мета - виявлення первинного скринінгу перерахованих симитомів у осіб, що пережили будь-якого роду психічні травми.

Досліджуваному надається бланк з твердженнями і пропонується відповісти на наступні 10 тверджень. Якщо він згоден з цим твердженням вибирає варіант відповіді «Так», якщо не згоден - то варіант «Ні».

Кожна відповідь «Так» підраховується як один бал, згідно з ключем до даного опитувальника.

Пороговим значенням для визначення наявності порушень психічною стану вважається 4 позитивних відповіді «Так».

Дана школа є швидкою в опрацюванні з людьми, що дає можливість працювати з великими групами.

Якщо досліджувані набирають 4 або більше балів, то це свідчить про те, що в них виявленні порушення психічного стану, пов’язані з пережитими подіями.

Якщо в результаті дослідження досліджувані набирають менше 4 балів, то це свідчить, що юнаки є стресостійними, і в них відсутність порушень психічного стану.

2.1.1. Тест А.Ассінгера Оцінювання агресивності у відносинах.

Опитувальник являє собою авторську розробку А.Ассінгера в 1993році.

Метою є діаностування загального рівня агресивності особистості дорослого віку, визначення спрямованості прояву агресії та ступеня коректності при соціальних контактах.

Тест А.Ассінгера дозволяє визначити чи коректна людина у відношеннях з оточуючими і чи їй легко спілкуватися з ними.

Тест А.Ассінгера можна застосовувати при роботі з великими групам так і при індивідуальному консультуванні.

Досліджуваному надається бланк з 20 твердженнями у кожного з яких по три варіанти відповідей. Досліджуваному пропонується відмітити один з варіантів відповіді, йому найбільш підхожим. У кожної відповіді свій бал. Перша відповідь - 1 бал, друга - 2 бали, третя- 3 бали. В залежності від кількості набраних балів отримуємо один із трьох портретів особистості.

Одержані результати дають змогу виявити схильність досліджуваного до конфліктів і спрогнозувати його поведінку в можливих ситуаціях.

Для підрахунку результатів необхідно підсумовувати номера підкреслених відповідей. Методика виключає такі шкали як надмірна агресивність, помірна агресивність та надмірна миролюбивість.

Результат, що становить 45 і більше балів свідчить про надмірну агресивність, яка супроводжується неврівноваженою поведінкою та жорстокістю по відношенню до інших.

36-44 бали свідчать що особистість помірно агресивна, цілком успішна в житті, завдяки тому що їй вистачає здоровою честолюбства і самовпевненості.

35 і менше балів - свідчать, що особистість надмірно миролюбна, що обумовлено недостатньою впевненістю у власних силах та можливостях.

Якщо по 7 і більше питанням досліджуваний набрав по 3 бали і менш ніж по 7 питанням по 1 балу, то вибухи його агресії носять скоріше руйнівний ніж конструктивний характер. Він схильний до непродуманих вчинків і занеклих дискусій, ставиться до людей зневажливо і своєю поведінкою провокує конфліктні ситуації, яких цілком можна уникати.

Якщо ж по 7 і більше питанням досліджуваний отримав по 1 балу і менш ніж по 7 питанням по 3 бали, то він надмірно замкнутий, але це не означає, що йому не властиві спалахи агресивності, але він пригнічує їх досить ретельно.

Якщо досліджуваний дає відповідь на 1 питання з 1-го варіанту відповіді то це рахується так:

У всіх варіантах:

1-а відповідь- частково правильна відповідь рахується 1 бал із 3

2 -а відповідь - частково правильна, рахується 2 бали із 3

З-я відповідь - правильна відповідь рахується 3 бали із 3.

2.1.2. Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна (СТАІ) - оцінка рівня реактивної і ситуативної тривожності.

Дана методика створена в 1970 році групою дослідників під керівництвом Ч.Спілбергера і адаптована Ю.Ханіним.

Метою є виявлення рівня тривожності у даний момент реактивної (ситуативної) тривожності, як стан і особистісної тривожності, як стійкої характеристики людини.

Досліджуваному надається бланк опитувальника з 40 твердженнями у кожного у яких по чотири варіанти відповідей. Бланк шкал включає в себе інструкції 20 питань оцінки реактивної (ситуативної тривожності), та 20 питань самооцінки особистісної тривожності. Вікових обмежень ця методика немає.

Досліджуваному пропонується уважно прочитати кожне з приведених запитань і відмітити ту відповідь від залежності від того, як він себе почуває в даний момент.

Ситуативна або реактивна тривожність як стан характеризується суб'єктивно пережитими емоціями, напругою, занепокоєнням, заклопотаністю, нервозністю. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію і може бути різним за інтенсивністю та динамічністю в часі.

Особистісна тривожність є відносно стабільним аспектом особистості, схильність до майже постійної занепокоєності, є стійкою індивідуального характеристикою, яка відображає схильність до переживання тривоги.

Особистісна тривожність активізується, коли людина сприймає кожну життєву ситуацію, як небезпечну для самооцінки та самоповаги.

Обробка результатів проводиться за допомогою ключа шляхом підрахунку суми балів по всіх відповідях. Відповіді оцінюються так:

1-а відповідь у питанні оцінюється в 1 бал

2-а відповідь оцінюється в 2 бали

3-я відповідь оцінюється в 3 бали

4-а відповідь оцінюється в 4 бали.

Показники реактивної РТ (ситуативної) тривожності підраховуються за формулою:

РТ= Е1 - Е2 + 50

де Е1 - сума закреслених на бланку цифр за пунктами шкали: 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18.

Е2 - сума інших закреслених цифр пункти: 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20.

Показники Особистісної тривожності підраховуються за формулою:

ОТ = Е1 - Е2 + 35

де Е1- сума закреслених цифр на бланку за пунктами шкали: 22, 23,

24, 25, 28, 29, 31, 32 ,34, 35, 37, 38, 40.

Е2 - сума інших цифр за пунктами 21, 26, 27, 30, 33, 36, 39.

Для інтерпретації результатів використовуються такі орієнтовані оцінки:

до 30 балів - низький рівень тривожності.

31-44 бали - помірний рівень тривожності

45 балів і більше - високий рівень тривожності

Показник результату за кожного шкалою може знаходитися в діапазоні від 20 до 80 балів. При цьому чим вищий рівень тривожності реактивної і особистісної. Величина особистісної тривожності характеризує досліджуваного, наскільки часто він відчував реактивну (ситуативну) тривожність.

Дуже висока тривожність більш 45 корелює з наявністю невротичного конфлікту з емоційними і невротичними зривами і з психоматичними захворюваннями. Схильні сприймати загрозу своїй самооцінці та

життєдіяльності у великому діапазоні ситуацій і реагувати дуже вираженим станом тривожності.

Низька тривожність характеризує стан досліджуваного як депресивний, а реактивний, з низьким рівнем мотивації. Але іноді дуже низька тривожність у показниках тесту є результатом активного витіснення особою високої тривоги з метою показати себе з кращої сторони.

2.1.3. Шкала тривожності Дж.Тейлора в модифікація В.Г.Норакідзе.

Особистісний опитувальник, розроблений Дж. Тейлором у 1953 році, був заснований на підставі тверджень опитувальника MMPI. Вибір пунктів здійснювався на основі аналізу їхньої здатності розрізняти осіб з хронічними реакціями тривоги. Додавши шкалу неправдивих відповідей, В.Г. Норакідзе і Т.А. Немчинов розширили оригінальний опитувальник.

Цей опитувальник призначений для визначення рівня тривожності як особистісної якості, а також для оцінки ступеня нещирості відповідей досліджуваних за шкалою неправди.

Учаснику надається бланк з 60 твердженнями, на які він повинен відповісти. Якщо він згоден з висловлюванням, ставиться знак «+» у графі «Так», якщо ні - у графі «Ні». Опитувальник складається з 50 тверджень, спрямованих на діагностику тривожності, і 10 тверджень шкали неправди.

Цей метод може застосовуватися як для індивідуального, так і для групового обстеження. Результати обробляються за допомогою спеціального ключа, де кожна відповідь оцінюється в 1 бал.

Шкала неправди ключ. Неправдивами вважаються відповіді «так» 2, 10, 55 і «ні» до висловлювань: 16, 20, 27, 29, 41, 51, 59.

Шкала тривожності.

Відповіді «так» до висловлювань:

6, 7, 9, 11, 12, 13,15, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54,56, 60.

і відповіді «ні» до висловлювань:

1, 3, 4, 5, 8, 14, 17, 19, 22, 39, 43, 52, 57,58.

Інтерпретація результатів.

Сумарна оцінка:

40-50 балів - дуже високий рівень тривожності

25-39 балів - високий рівень тривожності

16-24 бали - середній рівень з тенденцією до високої тривожності

5-15 балів - середній рівень з тенденцією до низької тривожності

0-4 бали - низький рівень тривожності

4-5 балів - за шкалою неправди - критичний результат.

Розшифровка тесту-опитувальника.

Шкала неправди показує результати схильності людини до обману. Сума балів від трьох до п’яти вказує на ситуативну щирість і відносну достовірність отриманих результатів. Сума балів не повинна перевищувати п`яти, якщо бали вищі, то досліджуваний намагається приховати достовірну інформацію.

Визначений за результатами тесту високий рівень тривожності свідчить, що в досліджуваного підвищена самокритичність, складнощі з адаптацією в соціумі, стресова ситуація для них стає причиною дискомфорту, наявність проблем зі здоров’ям.

При низькому рівні тривожності досліджуваний на перший погляд може здаватися байдужим, але коли справа стосується особистих інтересів, він має свою думку з будь-яких питань і вміє її відстоювати в суперечках та дискусіях.

2.1.4. Методика діагностики показників та форм агресії А.Басса-А.Дарки (адаптація О.К.Осницького)

Методика була розроблена в 1957 році А.Бассом та А.Дарки. Вітчизняним досліком О.К.Осницьким була проведена адаптація даного тесту, яка не торкнулася закладених в тесті форм агресії і не торкнулася виявів в них особистісних значень агресії і ворожості.

Метою є дослідження рівня прояву основних симптомів агресії і ворожості, взаємин негативних переживань, а також оцінки подій, які відбуваються в поведінці особистості.

Досліджуваному надається бланк з твердженнями і пропонується відповісти на 75 тверджень, при цьому оцінючи наскільки дані твердження відповідають стилю поведінки, способу життя, емоціям і почуттям. Якщо він згоден з цим твердженням ставить знак «+», якщо не згоден-то знак «-».

Опитувальник можна застосовувати для дослідження агресії починаючи з 12 років досліджуваних.

А.Басс розділив два типи агресії: тип, що проявляється з зовні по відношенню до конкретних індивідів він назвав агресивністю, а реакцію яка полягає в загальній недовірі по відношенно до оточуючих назвав ворожістю.

Ключ до тесту:

1. Фізична агресія (напад) - використання фізичної сили проти іншої особи.

2. Вербальна агресія - вираз негативних почуттів через крик, сварки, погрози.

3. Непряма агресія - спрямована на іншу особу: плітки, злобні жарти, крик, тупотіння ногами.

4. Негативізм - манера в поведінці людини, спрямована проти авторитету і до вираженої боротьби проти звичаїв і законів.

5. Роздратування - готовність до прояву при щонайменшому збудженні запальності, різкості, грубості.

6. Підозрілість - схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, упевненість у недобрик намірах оточуючих.

7. Образа - заздрість і ненависть до оточуючих, обумовлені почуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або цевні страждання.

8. Почуття провини - висловлює особисте переконання досліджуваного, що він є поганою людиною, яка вчиняє неправильні вчинки.

Обробка отриманих даних

У ключі для обробки результатів наводяться номери питань.

У випадку збігу відповідні з ключем, ставиться 1 бал. Сума балів, помножена на коефіцієнт, вказаний внизу таблиці кожного показника агресивності, дозволяє отримати зручні для співставлення унормовані показники, які характеризують індивідуальні та групові результати.

Сумарні показники

Індекс агресивності («1» + «2» + «3»):3=ІА

де 1 - фізична агресивність

2 - вербальна спресивність

3- Роздратування

Індекс ворожості («6» + «7»):2=ІВ

де 6 - підозрілість

7 - образа.

Ключ для оброблення результатів.

1. *Фізична агресія* (К=11)

1+, 9-, 17- , 25+, 33+, 41+, 55+, 62+, 68+

2. *Вербальна агресія* (К = 8)

7+, 15+, 23+, 31+, 39-, 46+, 53+, 60+, 66-, 71+, 73+, 74-, 75-.

3.Непряма агресія (К = 13)

2 + ,10+, 18+, 26-, 34+, 49-, 56+, 63+.

4. Негативізм (К=20)

4+, 12+, 20+, 28+, 36-.

5. Роздратування (К=9)

3+, 11-, 19+, 27+, 35-, 43+, 50+,57+, 64+, 69-, 72+.

6. Підозрілість (К = 11)

6+, 14+, 22+, 30+, 38+, 45+, 52+, 59+, 65-,70-.

7. Образа (К = 13).

5+, 13+, 21+, 29+, 37+, 44+, 51+, 58+.

8. Почуття провини (К = 11)

8+, 16+, 24+, 32+, 40+, 47+, 54+, 61+, 67+.

Людський характер визначається наявністо в особистості деякого відсотка агресивності і ворожості. Нормою агресивності вважаєшься показник що дорівнює 21 +- 4, а, що стосується ворожості, вона повинна перебувати в межах 6, 5-7 +-3. Якщо сума балів перевищує середній показник, то це характеризує особистість як вкрай агресивну і здатну на свідоме розпалювання конфліктів.

Інтерпретація результатів по схемі А.А.Хвана наступна. Сирі бали, набрані по кожній школі, потрібно помножити на коефіцієнт. Його мета - привести до 100 балів максимальне значення по кожній шкалі, яку пропонує методика Басса-Дарки для діагностики агресивності. При перерахунку сирих балів набраних по кожній школі, результати вийшли абсолютно аналогічні, що стверджується, що введення коефіцієнта не призводить до викривлення даних.

2. 2. Аналіз отриманих результатів дослідження

2. 2.1. Аналіз тривог, депресії та ПТСР у юнаків призовного віку

Дослідження тривоги, депресії та ПТСР у юнаків призовного віку проводилося за допомогою методики «Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР (B.B.Hart), яка призначена для первинного скринінгу перерахованих симитомів у осіб, що пережили різного виду психічні травми.

Тест складається з 10 описів певних ситуацій, на які досліджуваний має дати відповідь «так» чі «ні». Обробка результатів здійснювалася згідно з ключем. В дослідженні взяли участь 30 юнаків.

На основі аналізу результатів психологічного дослідження встановлено, що серед 30 (100%) досліджуваних у 25 (82,5%) юнаків були виявлені ознаки ПТСР. 1 (3,3%) рескондент набрав 3 бали, що означає низьку вірогідність симптомів депресії. 4 (13.2%) респондентів набрали по 4 бали, що є мінімальним порогом для визначення порушень психічною стану.

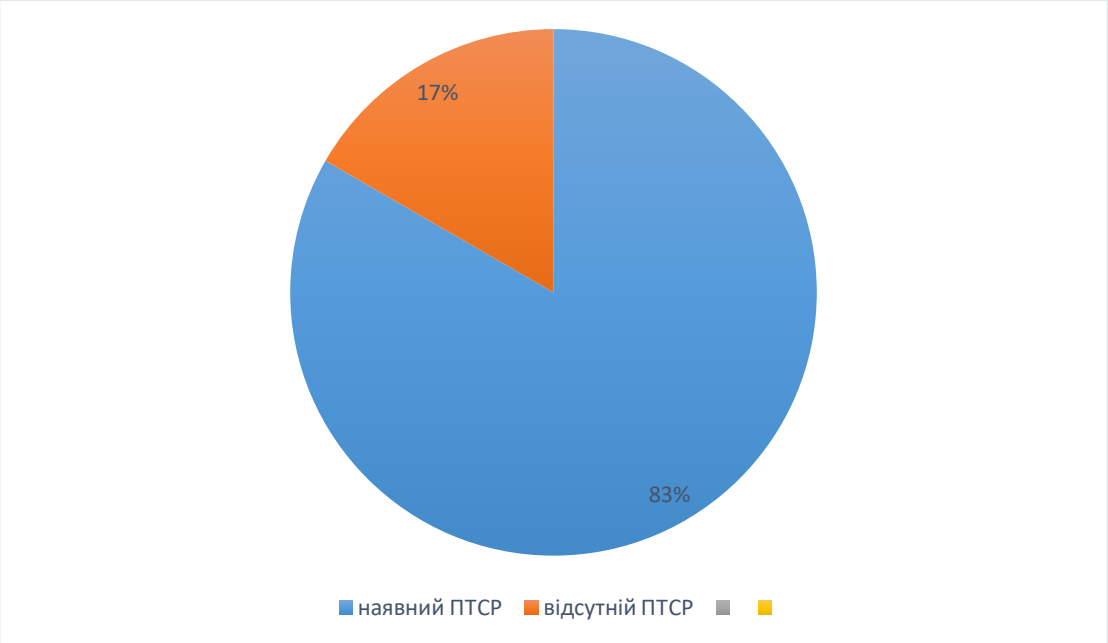

Рис. 2. 1.1. Розподіл наявності тривоги, депресії та ПТСР

Обробка отриманих результатів полягала в підрахунку кількості позитивних відповідей, чим більше відповідей «так» дає досліджуваний, тим більше виражені у нього тривога і депресія, що являються найбільш специфічними проявами ПТСР.

Пороговим значенням для визначення наявності порушень психічного стану є більше 4 відповідей «так».

З 25 (82,5%) досліджуваних: 2 (6,6%) респондента відповіли «так» на 10 запитань,

2 (6.6%) - відповіли «так» на 9 запитань,

4 (13.2 %) - відповіли «так» на 8 запитань,

3 (9,9%) - відповіли «так» на 7 запитань,

5 (16,5%) - відповіли «так» на 6 запитань,

9 (29,7%) - відповіли «так» на 5 запитань, що також перевищує порогове значення при визначенні наявності порушень психічною стану.

Серед ознак порушення психологічного стану переважна більшість юнаків скаржилися на:

- на сильний смуток і печаль 20 (66%) юнаків.
- на потрясіння або паніку (62,7%) 19 юнаків.
- на прагнення уникати всього, що нагадує про інцидент, або травмуючу подію 19 (62,7%) юнаків.
- на роздратування та поганий настрій 17 (56,1%) юнаків.
- на неуважність, погану зосередженість уваги 16 (52,8%) юнаків.
- на вторгнення в свідомість неприємних образів або спогадів про інцидент 15 (49,5%) юнаків.
- на сильну втому, нестачу енергії 15 (49,5%) юнаків.
- на труднощі із засипанням, погіршення сну 15 (49,5%) юнаків.
- на нездатність розслабитися напруженість 14 (46.2%) юнаків.
- на зниження інтересу до життя, до звичної діяльності, зокрема, професійної 13 (42,9%) юнаків.

Графічний розподіл ознак порушень психологічного стану ми графічно зобразили на рисунку 2.1.2

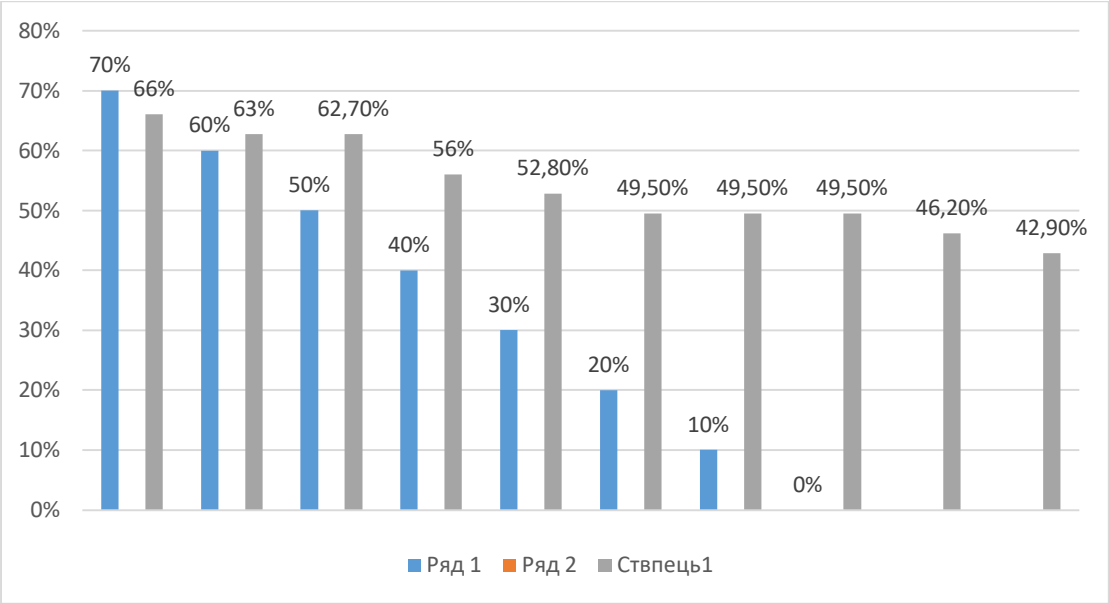

Рис. 2.1.2. Розподіл ознак порушень психологічного стану

Підсумовуючи результати опитувальника Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР (B. B. Hart) встановлено, що саме у 25 респондентів набрано більше 4 балів, що свідчить про те, що вони набрали достатню кількість балів, що значно перевищує порогове значення, для виявлення порушень психічного стану, пов’язаними з пережитими подіями.

2. 2.2. Аналіз агресивності у юнаків призовного віку

З метою визначення рівня агресивності юнаків була використана методика тесту А. Ассінгера "Оцінка агресивності у стосунках", яка дозволяє визначити, наскільки коректно особа ставиться до тих, хто її оточує, та наскільки легко з нею спілкуватися. Дослідженням було охоплено 30 юнаків. Тест складається з 20 питань, на кожне з яких досліджувані повинні вибрати один із трьох варіантів відповідей. Обробка результатів здійснювалась згідно з ключем.

Під час діагностики отримано наступні результати: 13 (43%) юнаків набрали від 36 до 41 балів, що свідчить про помірний рівень агресивності у

стосунках. Таким особам властивий достатній рівень самовпевненості та честолюбства, що зазвичай сприяє позитивному впливу на досягнення успіху.

17 (57%) юнаків набрали від 23 до 35 балів, що свідчить про надмірно миролюбний підхід у стосунках або про недостатню впевненість у власних силах і можливостях.

Рис. 2.2.1. Рівень агресивності юнаків

Дані даною дослідження по методиці А.Ассінгера «Оцінка агресивності у стосунках» ми графічно зобразили на рисунку 2.2.2.

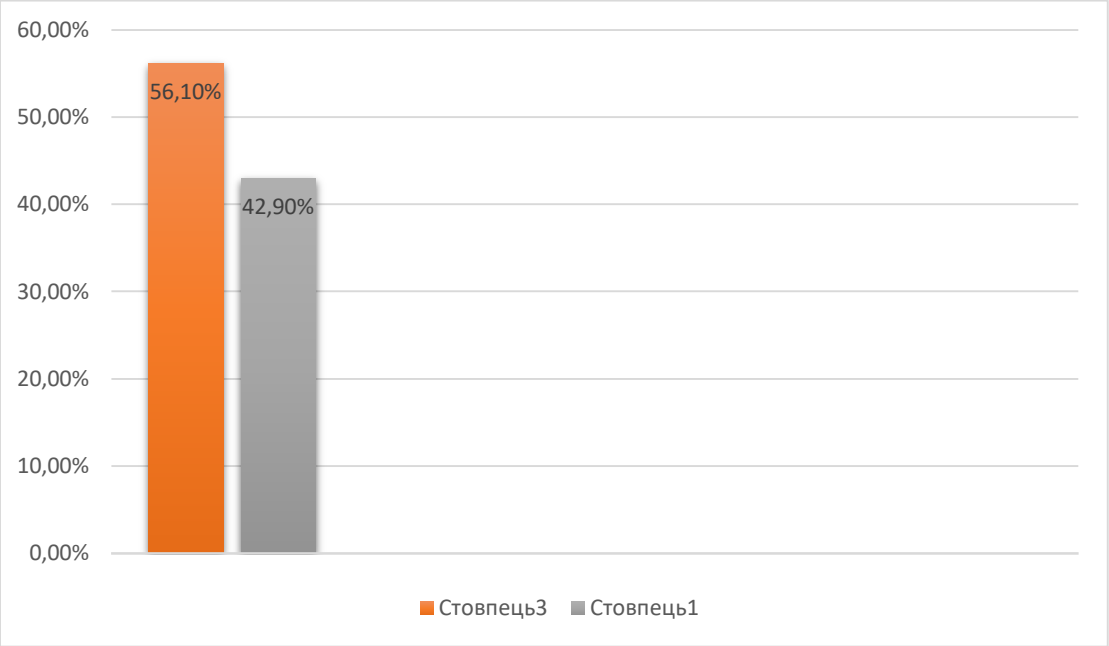

Рис. 2.2.2. Методика А.Ассінгера «Оцінка агресивності у стосунках»

Підсумовуючи результати опитувальника тест А.Ассінгера «Оцінка агресивності у стосунках» встановлено, що всі досліджувані набрали по 7 і більше питаннях по 1 балу, і менше, ніж по 7 питаннях по 3 бали, то це означає що вони всі надмірно замкнуті, але це не означає, що їм не властиві спалахи агресивності, але вони пригнічують їх аж надто ретельно.

2.2.3. Аналіз рівня реактивної і особистісної тривожності у юнаків призовного віку.

Дослідження рівня тривожності юнаків призовного віку було проведено за допомогою методики Шкала тривоги Спілбергера (STAI) - оцінка рівня реактивної та особистісної тривожності. В дослідженні приймати участь 30 юнаків.

Шкала тривоги Спілбергера є інформативним способом самооцінки рівня тривожності в даний момент, реактивна (ситуаційна) тривожність як стан і особистісної тривожності, як стійка характеристика особистості.

Методика представляє собою опитувальник, який складається з певних висловлювань, які досліджуваний має або підтвердити, або спростувати.

Обробка результатів дослідження здійснювалася згідно з ключем. Результати дослідження дали змогу зробити такі висновки. За допомогою даною дослідження визначили, що 22 (72,6%) юнаків мають високий рівень ситуативної (реактивної) тривожності.

Помірний рівень реактивної тривожності виявлено в 6 (19,8%) досліджуваних і низький рівень реактивної тривожності виявлено в 2 (6,6%) досліджуваних.

Результати аналізу дослідження особистісної тривожності дали змогу зробити такі висновки: 21 (69,3%) юнаків мають високий рівень особистісної тривожності, 8 (26.4 %) - помірний рівень особистісної тривожності і 1 (3.3%) один юнак має низький рівень особистісної тривожності.

Таб. 2.2.3.

Показники тривожності за методикою школа тривоги Спілбергера (STAI)

Види	Низька тривожність		Помірна тривожність		Висока тривожність	
	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб
Ситуативна (реактивна) тривожність	6,6	2	19,8	6	76,2	22
Особистісна тривожність	3,3	1	26,4	8	69,3	21

Високий рівень реактивної тривожності відзначено у 22 (76,2%) досліджуваних, що набрали в підрахунку від 46 до 62 балів. Високий рівень реактивної тривожності свідчить про те, що в досліджуваних стан тривожності впливає на зниження настрою, незадоволенням життя, відсутністю затишку та

комфорту в умовах дому. Високий рівень реактивної тривожності ще свідчить про схильність досліджуваних сприймати загрозу своїй самооцінці та життєдіяльності у широкому діамазоні ситуацій та реагувати явно вираженим станом тривожності.

Помірний рівень реактивної тривожності виявлено в 6 (19,8%) досліджуваних, що набрали в підрахунку від 32 до 44 балів.

Низький рівень реактивної тривожності виявлено в 2 (6.6%) досліджуваних, що набрали в підрахунку 20 до 30 балів, це означає що досліджувані не відчували особливої тривоги, у них в даний момент виявляється низька тривожність.

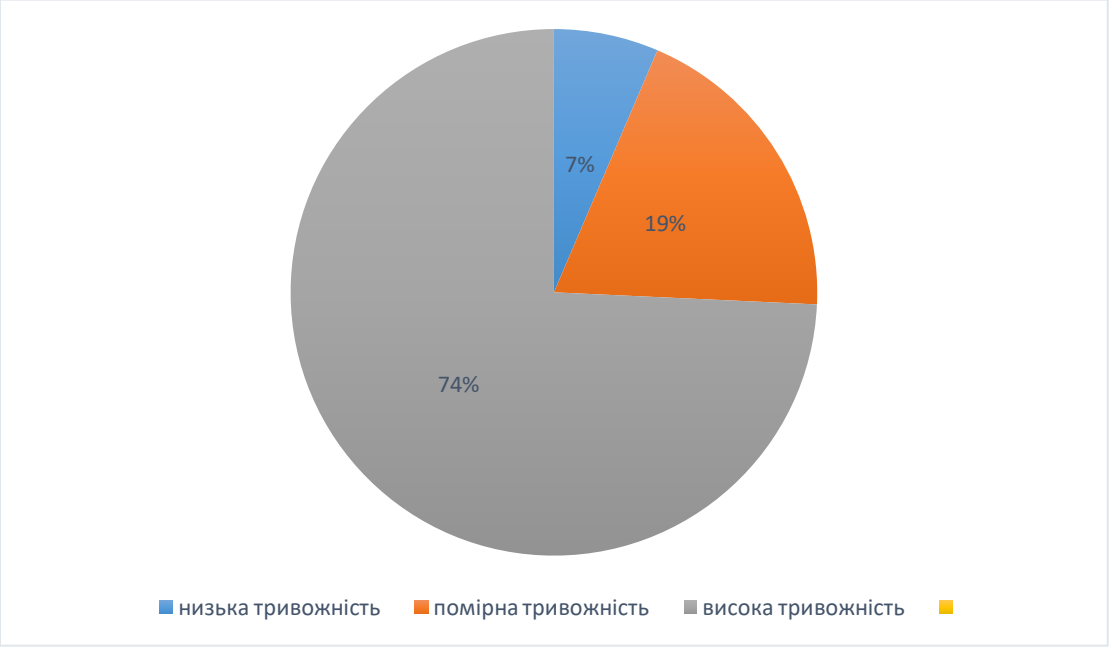

Рис. 2.2.3.1. Реактивний рівень тривожності юнаків призовного віку

Високий рівень особистісної тривожності відзначено в 21 (69,3%) досліджуваних, що набрали в підрахунку від 46 до 62 балів. При високий особистісній тривожності кожна ситуація є стресом для індивідума і викликає у нього виражену тривогу, особливо тоді коли стосується його компетенції та престижу.

Помірний рівень особистісної тривожності був виявлений у 8 (26,4%) досліджуваних, що характеризує в них заклопотаність, залежність від думки та оцінки оточуючого середовища.

Низький рівень особистісної тривожності відзначено в 1 (3,3%) досліджуваного, що обумовлене легкістю сприйняття життя та життєвих ситуацій.

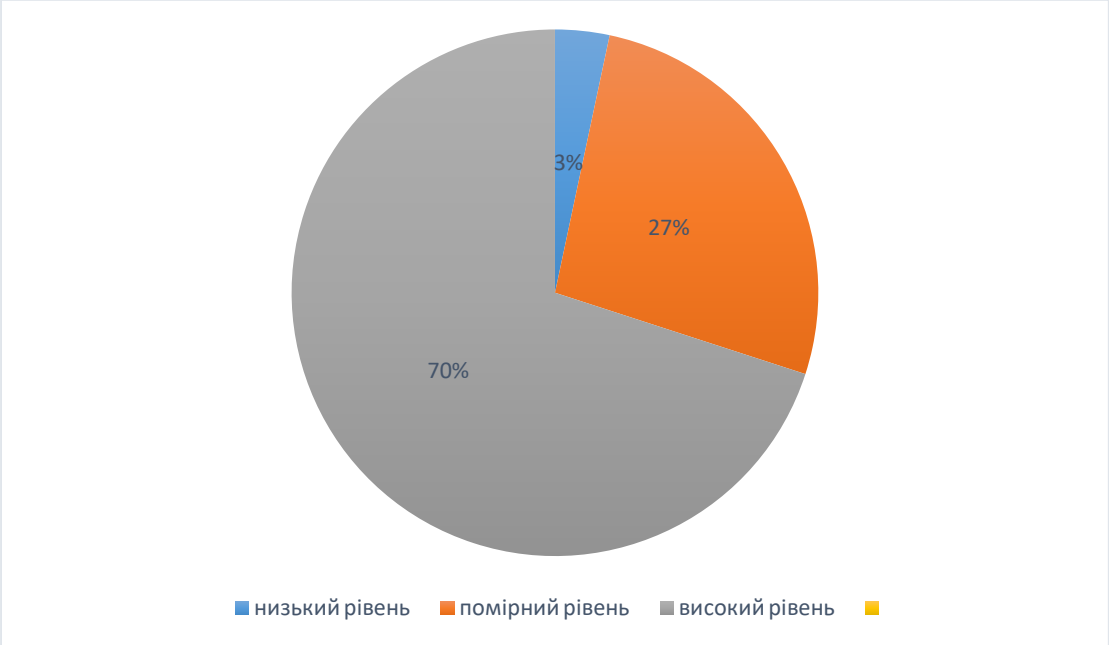

Рис. 2.2.3.2. Особистісний рівень тривожності юнаків призовного віку

В результаті проведеного дослідження по методиці «Шкала тривоги Спілбергера (STAI) встановлено, що більшість юнаків мають високий рівень реактивної (ситуативної) тривожності та особистісної тривожності.

2.2.4. Аналіз визначення рівня тривожності особистості за методикою «Шкала тривожності Дж.Тейлора».

Дослідження рівня тривожності у юнаків призовного віку проводилося за допомогою методики «Шкала тривожності» Дж.Тейлора в модифікації В.Г.Норакідзе. В дослідженні приймали участь 30 юнаків.

Методика представляє собою опитувальник, яка має дві шкали: шкалу тривоги і шкалу нещирості. Шкала нещирості дозволяє зрозуміти, наскільки досліджувані щиро підходять до відповідей на запропоновані питання і наскільки нещирі у відповідях.

На основі аналізу результатів дослідження встановлено, що високий рівень тривожності набрали 14(46,2%) досліджуваних від 25 до 33 балів. Це говорить про наявність переживань та страхів у особистостей, які виражаються у відчутті дискомфорту, почутті скутості на фізичному рівні, невпевненості. Але при всьому потребують визнання своїх талантів.

14 (46.2%) досліджуваних набрали від 17 до 24 балів по шкалі тривожності, це середній рівень з тенденцією до високої тривожності.

Досліджуваним цього рівня притаманна спокійна емоційність, товариськість і помірна самооцінка. Внутрішній душевний спокій у них спокійний і помірний, але вони можуть відчувати деяке безпідставне занепокоєння.

2 (6.6%) досліджуваних мають середній рівень тривожності з тенденцією до низького. Досліджувані цього рівня тривожності рішучі та впевнені в собі, мають власну думку з будь-яких питань і вміють її відстоювати в суперечках та дискусіях.

Таб.2.2.4

Показники тривожності за «Шкалою тривожності» Дж.Тейлора

Рівень прояву тривоги	**%**	**Кількість осіб**
Середній рівень тривожності з тенденцією до низького	6,6	2

Середній рівень тривожності з тенденцією до високого	46,2	14
Високий рівень тривожності	46,2	14

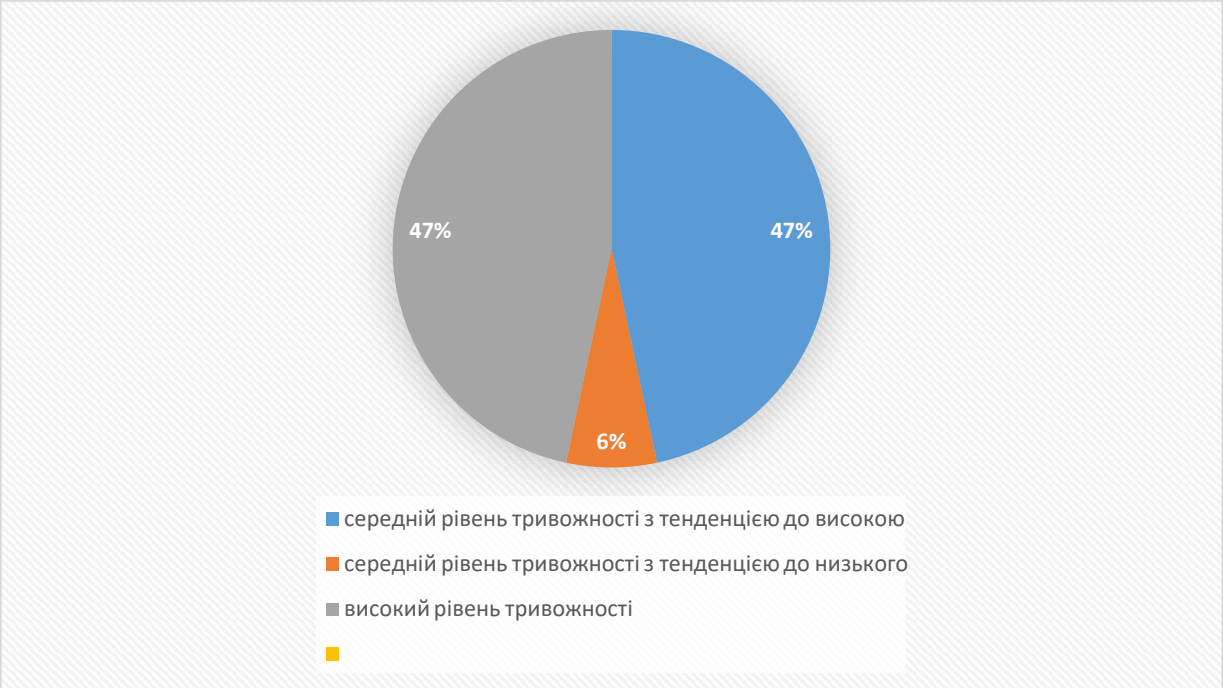

Рис. 2.2.4. Результати тривожності за Шкалою тривожності Дж.Тейлора

За результатами підрахунків по шкалі неправди найбільш щирішими виявилися 21 (69.3%) досліджуваних, які набрали від 2 до 5 балів, що вказує на ситуативну щирість і відносну достовірність отриманих результатів. 9 (29.7%) досліджуваних набрали від 6 до 8 балів, що вказує на те що досліджувані намагалися приховати достовірну інформацію.

2.2. 5. Аналіз визначення рівня показників та форм агресії за методикою А. Басса та А.Дарки.

Дослідження особливостей показників і форм агресії у юнаків призовного віку проводилося за допомогою опитувальника «Методика діагностики показників і форм агресії» А.Басса та А.Дарки в адаптації О.К.Осницького. В дослідженні взяли участь 30 юнаків.

При підрахунку результатів рівня прояву агресивності були виявлені такі результати.

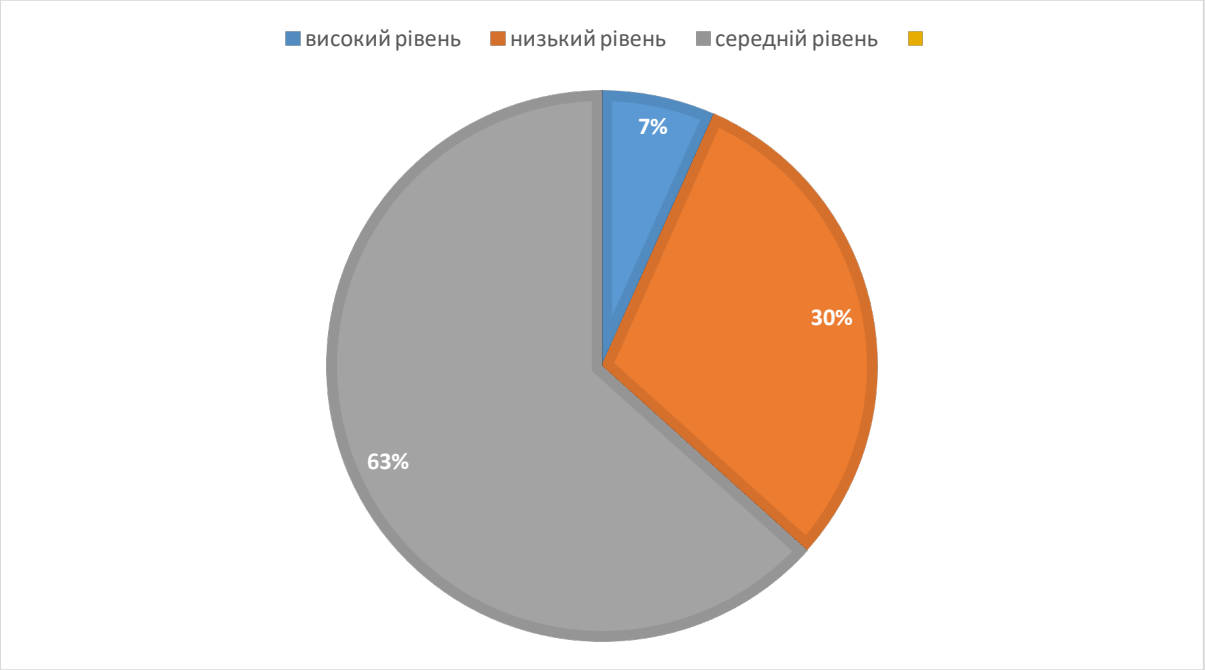

Рис. 2.2.5.1. Рівень прояву агресивності у юнаків

У 2 (6.6%) досліджуваних зафіксовано високий рівень агресивності, 15 (49,5%) мають середній рівень агресивності і у 4 (13.2) досліджуваних низький рівень агресивності.

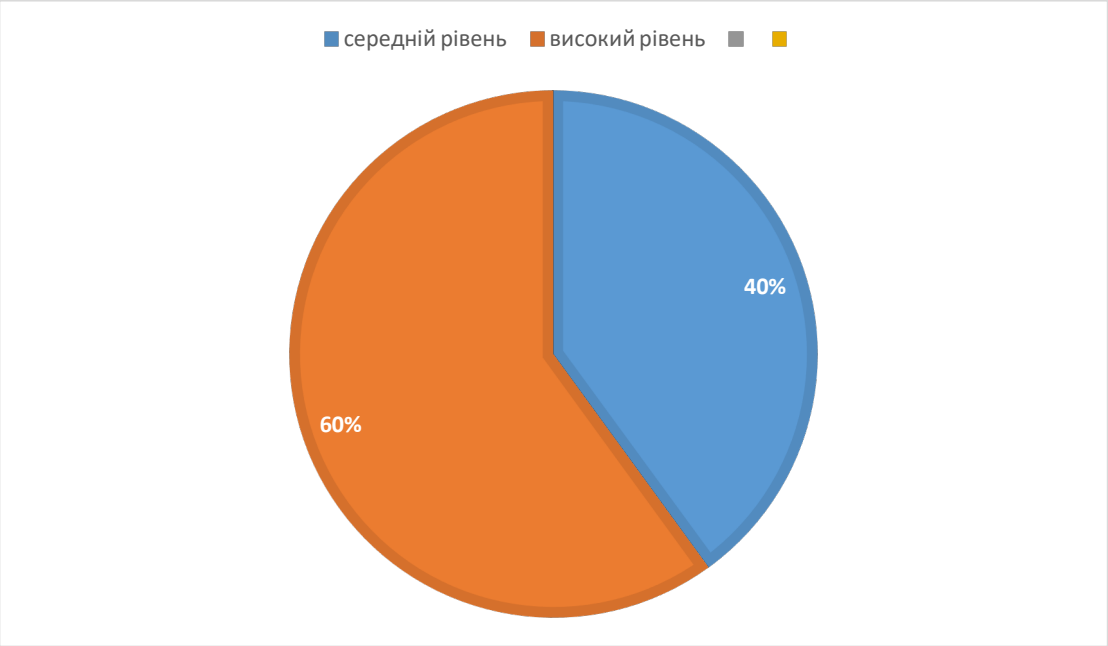

Рис. 2.2.5.2. Рівень прояву ворожості досліджуваних юнаків

По результатом підрахунку за індексом ворожості 18 (59,4%) досліджуваних мають високий рівень ворожості, а 12 (39,6%) мають середні показники, низьких показників ворожості не виявлено.

Таб. 2.2.5.1.

Показники результатів дослідження юнаків за методикою Басса - Дарки

Шкали методики	Низький Рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Фізична агресія	4	13,2	15	49,5	11	36,3
Вербальна агресія	3	9,9	19	62,7	8	26,4
Непряма агресія	5	16,5	20	66,0	5	16,5

Негативізм	2	6,6	24	79,2	4	13,2
Роздратування	1	3,3	24	79,2	5	16,5
Підозрілість	2	6,6	15	49,5	13	42,9
Образа	4	13,2	11	36,3	15	49,5
Почуття провини	7	23,1	15	49,5	8	26,4
Індекс агресивності	9	29,7	19	62,7	2	6,6
Індекс ворожості	-	-	12	39,6	18	59,4

В результаті проведеного дослідження встановлено, що більшість юнаків призовного віку мають середній рівень по всіх шкалах Методики Басса Дарки. Незначна кількість досліджуваних мають низький рівень результатів по всіх шкалах. Виявлено, що юнаки характеризуються високим рівнем фізичної та вербальної агресії, мають почуття провини, підозрілості та образи. Індекс ворожості дорівнює 59,4%, що свідчить про високий рівень.

2.3. Рекомендації щодо профілактично-корекційної роботи для юнаків

На основі результатів досліджень рекомендувати всім юнакам, які приймали участь в дослідженнях способи зняття тривожності і агресивності самостійно. А також рекомендувати вправи психологічної корекції, яка націлена на зміну поглядів, внутрішнього світу особистості, для усунення відхилень в індивідуальному розвитку та поведінці.

Для подолання тривожності самостійно рекомендували такі рекомендації:

- переключення- перенесення фокусу уваги з проблеми, що не вимагає негайного вирішення на розслаблюючий вид діяльності.
- відволікання - відсторонення від тривожного фактору за рахунок сили волі.
- знижувати рівень значущості проблеми або ситуації, усвідомлювати що існують більш глобальніші проблеми.
- займатися спортом, розминка, біг на місці, присідання знімають стрес і втому, розслабляє м’язи, мозок, підвищує активність, сприяє появі нових ідей та свіжих поглядів на ситуацію.
- згадати про власні досягнення - замість тривоги через невідоме, необхідно згадати про вже існуючі досягнення, життєвий досвід, існуючі сильні сторони та позитивні моменти.
- поділитися переживаннями з людьми, яким ви довіряєте, це допоможе знизити емоційну напругу та переоцінити ситуацію.
- якщо перед вами виникла ситуація, яка викликає занепокоєння, то візьміть перерву. Просто сходіть на коротку прогулянку, це допоможе заспокоїти як фізично, так і психічно.
- займайтеся улобленою справою, що приносить задоволення.
- слухайте заспокійливу музику, прослуховування музики розлабляє розум.
- пийте чай - це може суттєво знизити рівень тривоги
- подивитися щось смішне. Гумор викликає сміх, а той вивільняє дофамін у наше тіло і зменшує рівень стресу, який пов'язаний з тривогою.
- жуйте гумку. Жувальна гумка допомогає полегшити симптоми тривоги.

- коли вам вдалося пройти повз вашу тривогу і зробити завдання, винагороджуйте себе. Це стимулюватиме домогатися успіхів у майбутньому.

Для того, щоб приборкати свою агресивність насамперед потрібно:

- Щоб перестати відчувати гнів потрібно відійти від джерела подразнення, це дасть можливість заспокоїтися.
- коли відчуваєте роздратування в процесі спілкування з іншими людьми, і відчуваєте гнів, подивіться на проблеми очима іншої людини.
- коли не можете впоратися з гнівом, зробіть кілька повільних глибоких вдихів, а видих повинен бути довшим за вдих.
- Сказати про себе «Я спокійний, я розслаблений». Заспокійливий метод лічба від 100 до 1.
- не залишайте неприємні розмови на потім. Говоріть тоді коли необхідно. Це вірний спосіб зменшити лють.
- чисто чоловіче рішення - перегляд футбольного мачту. Це природний вихід злості, що накопичилася.
- фізичні вправи здатні пом’якшити гнівний настрій.
- частіше смійтеся - позитивні емоції покращують не тільки настрій, але і фізичне і психічне здоров’я.
- не піддавайтеся на провокації. Розвивайте в собі врівноваженість. Продумайте спокійні і виважені відповіді на слова, які можуть вивести вас із себе.

Програма корекції особистості тривожності в юнацькому віці розроблена І.А.Ясточкіною [41] передбачає роботу за наступними напрямками: гармонізація уявлень про власне «Я», оптимізація ставлення до майбутнього формування навичок вирішення проблемних ситуацій, підвищення впевненості в собі.

У корекційній роботі юнаком рекомендували переосмислення тривоги, вказуючи що активізація того, що людина готова діяти.

- юнакам рекомендувалося налаштуватися на певний емоційний стан, подумки пов’язувати свій збуджений стан з мелодією, кольором, пейзажем, а спокійний розалаблений стан з іншим кольором або жестом.

- у складних ситуаціях юнакам пропонувалося яскраво уявити пародійний образ улюбленого кіногероя і увійти цю роль і постати його образі.
- посміхатися, це найкращий спосіб перенаправлення агресії в гумор.
- важливість дихання. Зробіть кілька повільних глибоких вдихів, а бути довшим за вдих.
- Щасливий спогад – юнакам рекомендували уявити ситуацію, в якій би вони відчували себе абсолютно спокійними, розслабленими і запам’ятали всі відчуття якомога яскравіше, щоб відобразити ситуацію.
- потрібно навчитися говорити, «ні» чітко виставляючи пріорітети в житті.
- потрібно розвивати оптимізм і могутність бажань, не втрачаючи віру.

Висновки до другого розділу

Підвищена тривожність і агресивність у юнаків призовного віку формується і проявляється під впливом соціально-економічних, психологічних, екологічних та духових чинників і умов життєдіяльності на фоні низької мотивації та певних індивідуально - психологічних властивостей і зумовлюють їх співвідношення та прояви у призовників в період підготовки до військової служби.

У дослідженнях було прагнення виявити чинники, які призводять до тривожності і агресивності. Результати досліджень свідчать, що порівняно з минулим десятиліттям не тільки збільшилася кількість тривожної молоді, а й змінилися форми її тривожності. Помітною є і тенденція до зростання агресивності в молоді.

В роботі застосовувався набір методик, що відповідає меті та завданням роботи і є доцільним, обгрунтованим щодо комплексного підходу вивчення тривожності і агресивності у осіб призовного віку.

За результатами опитувальника «Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР (B.B.Hart) 25 (82,5%) юнаків мають підвищений рівень тривоги і депресії, що пов'язаний з пережитими подіями.

За результатами опитувальника Тест А.Ассінгера «Оцінювання агресивності у відносинах» надмірно агресивних юнаків не виявлено.

За результатами опитувальникаМетодика Шкала тривоги Спілбергера (STAI) високий рівень реактивної тривожності виявлено у 22 (76,2%) юнаків, що виражається у поведінкових проявах особистості, впливає на зниження настрою, незадоволеністю життям. Часто сприяє виникненню агресії через наявний брак комунікативних навичок і наявний бар'єр спілкування.

Високий рівень особистісної тривожності за цією методикою виявлено у 21 (69,3%) юнаків, що викликає у них концентрацію уваги на тому, що може здійснити негативний вплив, завадити їм, постійно знаходяться під тиском переживань, що заважають їм досягти бажаною результату та повністю реалізувати себе.

За результатами дослідження по опитувальнику Методи вивчення властивостей особистості Методика «Шкала тривожності» Дж.Тейлора в модифікації В.Г.Норакідзе високий рівень тривожності виявлено у 14 (46,2%) що виражається в наявності страхів та переживань, відчуття дискомфорту, невпевненості, схильні сприймати складні ситуації як загрозливі, катастрофічні.

14 (46,2%) досліджуваних за цією методикою мають середній рівень тривожності з тенденцією до високою рівня, що характеризуються меншою кількістю й інтенсивність переживань, наявні тривожні прояви впливають на їх життєвий шлях, але їх вплив відносно легко контролюється особистістю при необхідності.

За результатами дослідження за методикою діагностики показників та форм агресії А. Басса та А.Дарки в адаптації О.К.Осницького виявили високі показники з фізичної агресії у 11 (36,3%) юнаків, за вербальною агресію високий рівень у 8 (26,4%) юнаків, непряма агресія виражена висока у 5 (16,5%) юнаків, високий рівень негативізму у 4 (13,2%) юнаків, високий рівень роздратування у

5 (16,5%) юнаків, високий рівень показників виявлено у 13 (42,9%) по підозрілості, високі показники образи мають 15 (49,5%) юнаків, почуття провини виявлено у 8 (26,4%) досліджуваних юнаків.

За результатами підрахунку за даною методику індекс агресивності виявлено у 2 (6,6%) досліджуваних юнаків високий рівень агресивності.

Високий рівень індекса ворожості виявлено у 18 (59,4%) досліджуваних юнаків, що характеризують їх як вкрай агресивних і здатних на свідоме розпалювання конфліктів.

В результаті проведених досліджень на основі отриманих даних можна зробити висновок, що в юнаків високий рівень тривожності, агресивності і ворожості.

ВИСНОВКИ

Мета даної роботи полягала в дослідженні існування зв’язку між особливостями виявів тривожності і агресивності в юнаків призовного віку. В ході написання дипломної роботи було визначено, що юнацький період є надзвичайно складним етапом психічного розвитку, оскільки, по рівню та особливостям свого психічного розвитку юнаки ще не повністю вийшли з дитинства, а з другого, - вони вже стоять на порозі дорослого життя, в їх поведінці виражається спрямованість на дорослі форми взаємин та ставлень.

На першому етапі виконання роботи, ознайомилися з психологічною літературою з проблемами тривожності і агресивності, які свідчать про взаємозв’язок рівня тривожності і агресивності у юнаків. Підібрали методики дослідження тривожності і агресивності для юнаків призовного віку.

На другому етапі роботи провели дослідження проявів тривожності і агресивності у юнаків за обраними методиками. Обробили отримані результати, проаналізували їх та зробили висновки, щодо вияву впливу тривожності і агресивності.

За результатами аналізів отриманих від проведених досліджень всі юнаки мають високу тривожність, що говорить про наявність переживань та страхів які виражаються у відчутті дискомфорту, почутті скутості на фізичному рівні, невпевненості, почуттям небезпеки. Виражена тривожність юнаків часто може виявлятися і як своєрідний регулятор рівня агресії, знижуючи її. У більшості випадків юнаки здержують свою агресію і таким чином дорослішають.

Встановлено, що сучасні юнаки не виявляють надмірної агресивності, однак дуже схильні до ворожого ставлення, як недовірливої світоглядної позиції. Проте майже половина досліджуваних у конфліктній поведінці схильні до співпраці.

Зростання агресії в сучасному молодіжному середовищі зумовлено поширенням ситуативних проявів агресії серед неагресивних юнаків, яких більшість. Було виявлено, що в основних побутових ситуаціях, що провокують агресію, юнаки реагують в залежності від їх віку та типу особистості.

Юнацька агресивність є комплексне особистісне оточення, а причинами агресивної поведінки можуть бути як психологічні порушення в мотиваційній сфері так і соціальні фактори, вплив соціального оточення.

В ході проведених досліджень юнакам було надано рекомендації щодо самостійного подолання тривожності і рівня агресивності.

В процесі проведених досліджень висунута гіпотеза знайшла підтвердження. Було доведено, що висока тривожність впливає на рівень агресивності. Мета та завдання, що були поставлені, після проведення дослідження були виконані та досягнуті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астанов В.М. Функціональний підхід до вивчення стану тривоги /Тривога і тревожність, Хрестоматія. (Склад. і спіл. редакція В.М.Астанова - М. :ПЕР.СЕ. 2008-с.151 - 160).

2. Блохіна І.О. Педагогічна та вікова психологія. серія Психологія, вип. 4.

3. Вачков І.В. Психологія тренінгової роботи, зміст, організаційні і методичні аспекти, ведення тренінгової групи / І.Вачков, М.Ексмо 2007-416с.

4. Водяха С.А. Корекція тревожності в процесі формування креативності в ранньому юнацькому віці. Автореферат дисертації на здобуття ступеня канд. псих. наук спец. 19.00.07 / С.Водяха, Казань, 2000-21с.

5. Волошок О.В. Особисті чинники тривожності студенської молоді./О.В.Волошок // Вісн. Одес.нац.ун-ту. Психологія 2012. Вип. 8 - с. 479 - 484.

6. Волошок О.В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості /О.В.Волошок: // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-Г НУ ім.Очієнка інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України - 2010. - Вин. 10. с. 120-128.

7. Гринечко А.Я. Співвідношення рівнів тривожності та самооцінки сучасної молоді. (Електронний ресурс. / А.Я.Гринечко//Вісник психології і соціальної педагогіки. 2010. Вип. 2. с 54.72. режим доступу: http://www/psyh/kiek/ua.

8. Дроздов О.Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді. Психологічний аналіз феномену агресії. Чернігівський ДПУ ім. Т.Г.Шевченка Чернігів 2003 р.79с.

9. Зайцев Ю.В. Тривожність в підлітковому і ранньому юнацькому віці: діагностика, профілактика, корекція./ Ю.Зайцев, А.Хван-Кемерово 2006-112с.

10. Захаров А.І. Походження дитячих неврозів і психотералія м. ЕКСМО преса. 2000. 448с.

11. Ільін Е.П. Емоції і почуття. СПб. Пітер. 2002. 740 с.

12. Караваєва Т.А.Холістична діагностика пограничних психічних розладів./Т.А.Караваєва, А.П.Коцюбинський /СПб Спецліт. 2017, 286с.

13. Кочубей Б. І. Емоційна стійкість школяра./ Б.І.Кочубей, Є.В.Новікова, М.Знання, 1988, 80 с.

14. Крайнюк В.М. Психологічні особливості проявів тривожності і агресивності у юнаків призовного віку. Автореферат на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук спец. 19.00.01./ В.Крайнюк - К. 1999 -20 с.

15. Копець Л.В. Психологія особистості. Видавничий дім. Києво-Могилянська академія 2008 с.80-93.

16. Копач Є.І. Особливості ворожості і агресивності у старших підлітків із різним рівням тривожності.

17. Мей Р. Короткий виклад і синтез теорій тривожності/ Тревога і тривожність. Хрестоматія. Склад і спільна редакція В.М.Астанова, М: ПЕР. СЕ. 2008 с. 208-216.

18. Одінцова М.А. Я - цілий світ: програма розвитку особистості підлітків і юнацтва / М.Одінцова - М.Видавництво інституту психотерапії; 2004 - 208 с.

19. Павлова Т.С. Психологічні фактори соціальної тривожності в студентському віці. Консультативна психологія і психотерапія. 2011.с. 29-43.

20. Осінова А.А. Загальна психокорекція. / А. Осінова. - М. Сфера, 2002. - 510с.

21. Подласий І.П. Курс лекцій по корекційній педагогіці, підр.посіб. для студентів серед. спец. навч. закладу. М.Владос. 2002, 349с.

22. Прихожан А.М. Причини, профілактика і подолання тривожності:// Психологічна наука і освіта. 1998, 2. с.38-47.

23. Прихожан А.М. Тривожність у дітей і підлітків, психологічна природа і вікова динаміка. Воронеж. НПО МОДЕК, 2000, 304с.

24. Прихожан А.М. Психологія тривожності. дошкільний і шкільний вік. СПб, Пітер, 2007, 192с.

25. Прихожан А.М. Психологія тривожності. СПб, 2009, с. 97-103.

26. Перлз Фредерік. Практикум по гештальт-терапії/ пер. з англ. Михайла Пануше Гіль-Есте/Фредерік Перлз, Пол Гудмен, Р.Хефферлін-Вид-во Інституту психотерапії - 2005. - 240с.

27. Роджерс К. Погляд на психотерапію: становлення людини, Москва, Прогрес. - Універс. 1994, 401с.

28. Спілберг Ч. Концентуальні і методологічні проблеми тревоги. М.Знання 1983, 221 с.

29. Староконь Є.І. Психологічні аспекти діяльності і спілкування офіцера. Бібліотека молодшого офіцера. Житомир, «Полісся» 2015. 44-45 с.

30. Степанова О.П. Ефективне подолання невпевненості і тривожності. Психокорекційна робота. М.Флінта 2015, 80с.

31. Стішенок І. В. Тренінг впевненості в собі: розвиток і реалізація нових можливостей. / І. Смішенок - СПб: Розмова, 2008.230 с.

32. Сергієнко Н.П. Особливості агресивності та соціометричного статусу особистості в юнацькому віці. Нац. упів. цив. Захисту України . 2014, 10с.

33. Суворова В. В. Психофізіологія стресу. Москва. Педагогіка, 1975,208 с.

34. Трохимчук В.В. Теоретичний аналіз феномену агресивність особистості. Збірник наукових праць. Проблеми сучасної психології 1(13) 2018 - 5с. с.184-188.

35. Фопель К. На порозі дорослого життя: психологічна робота з підлітками і юнацькими проблемами. Відділення від сім'ї. Любов і дружба. Сексуальність. / К. Фопель. М.Генезіс. 2008- 176 с.

36. Фрейд З. Вступ в психоаналіз Лекції./ авт.очерку про Фрейда Ф.В.Бассін, М.Г.Ярошевський, Москва, Наука, 1989, 456с.

37. Фромм Е. Анатомія людської деструктивності. М. 1994. 57с.

38. Фромм Е. Мистецтво любити./ перекл.з англ. Д.А.Леонтьєва/ Е.Фромм-СПб: Азбука-класика 2008 - 224 с.

39. Халік О.О. Тривожність як чинник дезадаптації практичних психологів-початківців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук: спец. 19.00.07/ Нац. пед. ун-т ім.Драгоманова - К.2010-16 с. укр.

40. Хьєлл Ларрі. Теорія особистості / пер. з англ. с. Меленевської і Д.Вікторової / Ларрі Хьєлл і Деніс Зіглер. 3-є вид.-СПб. Пітер 2009- 607 с. іл. Серія Майстри психології.

41. Ясточкіна І.А. Психологічні чинники виникнення та корекція тривожності в ранньому юнацькому віці. Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук. спец. 19.00.07./ І.Ясточкіна НПУ ім. М.П.Драгоманова. К. 2011 - 320 с.

42. Андреєва Г.М.Богомолова, К.М.Петровська О. Зарубіжна соціальна психологія 20 століття. Теоретичні підходи: навчальний посібник. ВНЗ. М. Аспект. Прес. 2001. С. 288.

43. Волянська О.В. Соціокультурна детермінація підліткової агресії. О.В.Волянська, В.Е.Пилипенко, Є.В.Сапелкіна. Київ: ПЦ. Фоліат, 2004, с. 174.

44. Басс А. Психологія агресії. Питання психології. 1967, №3 с. 19.

45. Курбатова Т.М. структурний аналіз агресії. Б.Г.Аканьєв і ленінградська школа в розвитку сучасної психології, СПб, 1995.с.68.

46. Рум'янцева Т.Г. Агресія і контроль. Т.Рум'янцева // Питання психології. 1992. №5-6. с. 35. 40.

47. Реан А.О. Соціальна педагогічна психологія. СПб Пітер 2000, с.10.38.

48. Ізард. К. Психологія емоцій. Спб. 2000.

49. Трофимчук В.В. Теоретичний аналіз «феномену, агресивність особистості»/ В.В.Трофимчук. Київ: Проблеми сучасної психології, 2018 №1 (13) с.184-188.

50. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник./О.Л.Христук.-Львів: ДУВС 2014,с.95, 94. 192.

51. Щербатюк О.В. Багатовимірність у вивченні агресивності./О. В. Щербатюк Київ: «Вид-во Людмила». Збірник тез Всеукр. Міжвід.психол. Формулу 2022.с.216-218.

ДОДАТКИ

Додаток А

Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР (B.B. Hart)

Мета – коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР призначена для первинного скринінгу перерахованих симптомів у осіб, що пережили різного виду психічні травми.

Інструкція: «З часу пережитого критичного інциденту (надзвичайних обставин) або психічної травми чи відчуваєте Ви більшою мірою, ніж звичайно, такі стани? Оберіть лише один варіант відповіді «так» або «ні» та зробіть позначку у відповідній клітинці реєстраційного бланка.

Питання	Так	Ні

1. Напруженість, нездатність «розслабитися».
2. Роздратування та поганий настрій.
3. Вторгнення неприємних образів або спогадів про інцидент у свідомість.
4. Неуважність та погана зосередженість уваги.
5. Сильний смуток та печаль.
6. Сильна втома та нестача енергії.
7. Потрясіння або паніка.
8. Прагнення уникати всього, що нагадує про інцидент або травмуючу подію.
9. Труднощі зі засинанням та погіршення сну.
10. Зниження інтересу до життя та звичної діяльності, зокрема, професійної.

Підрахунок кількості позитивних відповідей («так») дозволяє оцінити вираженість негативних психологічних наслідків травматизації: тривоги, депресії та специфічних проявів ПТСР. Пороговим значенням для визначення наявності порушень психічного стану є більше 4 ствердженних відповідей «так».

Додаток А 2

Результати дослідження тривоги депресії та ПТСРза методикою Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР (B.B.Hart).

За результатами дослідження за даноюметодикою було встановлено:

1-4 бали норма

1 респондент набрав 3 бал

4-5 набрали по 4 бали

5 - 10 балів тривожні

9 респондентів набрали по 5 балів

5 - набрали по 6 балів

3 - набрали по 7 балів

4 - набрали по 8 балів

2 - набрали по 9 балів

2 - респондента по 10 балів.

25 Набрані бали від 5 до 10 вважаються такими, що перевищують порогове значення при визначенні порушень психічного стану, що являються найбільш специфічними проявами ПТСР.

Додаток Б

ОЦІНКА АГРЕСИВНОСТІ У СТОСУНКАХ

Флегматична людина рідко проявляє себе як цікавий співбесідник, а водночас надмірно агресивна людина, що нападає як тигр із засідки, неприємна у спілкуванні. Тест А. Ассингера дозволяє визначити, наскільки коректна людина у відношенні з оточуючими і наскільки легко з нею спілкуватися. Для більшої об'єктивності відповідей можна провести взаємооцінку, коли колеги відповідають один за одного. Це допоможе зрозуміти, наскільки вірна їх самооцінка.

Підкресліть відповідь:

1. Чи схильні Ви шукати дороги до примирення після нового службового конфлікту?

- Завжди.
- Інколи.
- Ніколи.

2. Як Ви поводитеся в критичній ситуації?

- Переживаєте внутрішнє кипіння.
- Зберігаєте спокій.
- Втрачаєте самоконтроль.

3. Яким вважають Вас колеги?

- Самовпевненим і заздрісним.
- Дружелюбним.
- Спокійним і незаздрісним.

4. Як Ви відреагуєте, якщо Вам запропонують відповідальну посаду?

- Приймете її з деякими побоюваннями.
- Погодитеся без коливань.
- Відмовитеся від неї заради особистого спокою.

5. Як Ви поводитиметесь, якщо хтось з колег без дозволу візьме з Вашого столу папір?

- Отримає від Вас «на горіхи».
- Змусите повернути.
- Запитаєте, чи не потрібно йому ще що-небудь.

6. Якими словами Ви зустрінете чоловіка (дружину), якщо він (вона) повернувся з роботи пізніше звичайного?

- «Що це тебе так затримало?»
- «Де ти стирчиш допізна?»
- «Я вже почав(а) хвилюватися».

7. Як Ви поводитеся за кермом автомобіля?

- Чи намагаєтесь обігнати машину, яка «показала Вам хвіст»?
- Вам байдуже, скільки машин Вас обігнало.
- Помчитесь з такою швидкістю, щоб ніхто не наздогнав Вас.

8. Якими Ви вважаєте свої погляди на життя?

- Збалансованими.
- Легковажними.
- Досить категоричними.

9. Які заходи Ви вживаєте, якщо не все вдається?

- Намагаєтеся звалити провину на іншого.
- Примиряєтесь.
- Стаєте надалі обережнішими.

10. *Як Ви відреагуєте на фейлетон про випадки розбещеності серед сучасної молоді?*

- «Час уже заборонити їм такі розваги».
- «Потрібно створити для них можливість організовано і культурно відпочивати».
- «І чого ми стільки з ними клопочемось?».

11. Що Ви відчуваєте, якщо посаду, яке Ви хотіли обійняти, посів інший?

- «І навіщо я лише на це нерви витрачав?»
- «Напевне, його фізіономія шефу приємніша».

- «Можливо, мені це вийде наступного разу».

12. Як Ви дивитеся страшний фільм?

- Боїтеся.
- Нудьгуєте.
- Отримуєте справжнє задоволення.

13. Якщо через дорожню пробку ви спізнитесь на важливу нараду?

- Будете нервувати під час засідання.
- Спробуєте викликати поблажливість партнерів.
- Засмутитеся.

14. Як Ви ставитеся до своїх спортивних успіхів?

- Завжди прагнете виграти.
- Цінуєте задоволення відчути себе знову молодим.
- Дуже сердитеся, якщо не щастить.

15.Як Ви поступите, якщо Вас погано обслужать в ресторані?

- Стерпите, уникаючи скандалу.
- Викличете метрдотеля і зробите йому зауваження.
- Звернетесь із скаргою до директора ресторану.

16. Як Ви вчините, якщо Вашу дитину образили в школі?

- Поговорите з вчителем.
- Влаштуєте скандал батькам «малолітнього злочинця».
- Порадите дитині дати відсіч.

17.Яка, на Вашу думку, Ви є людина?

- Середня.
- Самовпевнена.
- Пробивна.

18. Як Ви відповісте підлеглому, з яким зіткнулися в дверях установи, якщо він почав вибачатися перед вами?

- «Вибачте, це моя провина».
- «Нічого, пусте».

- «А уважнішим Ви бути не можете?!».

19. Як Ви відреагуєте на статтю в газеті про випадки хуліганства серед молоді?

- «Коли ж, нарешті, будуть прийняті конкретні міри?!»
- «Потрібно ввести тілесні покарання».
- «Не можна все звалювати на молодь, винні і вихователі!»

20. Уявіть, що Вам належить заново народитися, але вже твариною. Яку тварину Ви вважатимете кращою?

- Тигра або леопарда.
- Домашню кішку.
- Ведмедя.

Тепер уважно проглянете підкреслені відповіді. Підсумовуйте номери відповідей.

Додаток Б 2

Результати дослідження агресивності юнаків по тесту А.Ассінгера Оцінка агресивності у стосунках.

Надмірно агресивних юнаків не виявлено.

36-44 бали - помірно агресивні

До помірно агресивних відносяться

2 респондента, що набрали по 36 балів

1- набрав 37 балів

4 -респондента набрали по 38 балів.

3 - респондентів набрали по 39 балів

1 - набрав 40 балів

2 респондента набрали по 41 балу.

13

35 і менше балів миролюбні

До надмірно миролюбних з набраними балами відносяться

1 респондент набрав 23 бали

3 респондента набрали по 28 балів

3 - набрали по 32 бали

3 - набрали по 33 бали

3 - набрали по 34 бали

4- респондента набрали по 35 балів.

Додаток В

Шкала тривоги Спілбергера (STAI)

Для обчислення середньогрупового показника ситуативної тривожності (СТ) й особистісної тривожності (ОТ) та їх порівняльного аналізу залежно від статевої приналежності респондентів використовуються дані з Інвентарю тривожності СТАІ (STAI).

1. Обчислення середньогрупового показника (СТ або ОТ):
    - Сума балів усіх респондентів за кожною підшкалою (СТ або ОТ).
    - Ділимо суму на кількість респондентів.
2. Інтерпретація результатів:
    - Загальний підсумковий показник за кожною підшкалою може бути в діапазоні від 20 до 80 балів.
    - Чим вище показник, тим вищий рівень тривожності.

3. Орієнтовні оцінки тривожності:
    - До 30 балів - низький рівень тривожності.
    - 31-44 бали - помірний рівень тривожності.
    - 45 і більше - високий рівень тривожності.
3. Зіставлення результатів за обома підшкалами:
    - Дозволяє оцінити індивідуальну значимість стресової ситуації для респондента.
4. Коментарі до результатів:
    - Особам із високим рівнем тривожності необхідно формувати відчуття впевненості й успіху.
    - Рекомендується зміщувати акцент із зовнішньої вимогливості, категоричності на змістовне осмислення діяльності та конкретне планування за підзавданнями.

Підхід до оцінки тривожності дійсно дозволяє зрозуміти рівень актуальної тривоги та її вплив на особистість в стресових ситуаціях. Особам з низьким

рівнем тривожності потрібне пробудження активності, підкреслення мотиваційних компонентів діяльності, збудження зацікавленості та відчуття відповідальності у вирішенні завдань.

Ситуативна тривога виникає внаслідок стресових ситуацій і характеризується суб'єктивним дискомфортом, напруженістю, занепокоєнням та вегетативним збудженням. Цей стан є мінливим і може мати різну інтенсивність. Підсумковий показник за підшкалами дозволяє оцінити не лише рівень актуальної тривоги, але й визначити, чи знаходиться особа під впливом стресу, а також яка інтенсивність цього впливу.

Це знання є важливим для розробки індивідуальних стратегій з підвищення самопочуття, зниження тривожності та підвищення ефективності у різних життєвих ситуаціях.

1. Шкала ситуативної тривожності

Я спокійний

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

2. Мені ніщо не загрожує

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

3. Я перебуваю в напруженні

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

4. Я внутрішньо скутий

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

5. Я відчуваю себе вільно

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

6. Я засмучений

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

7. Мене хвилюють можливі невдачі

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

8. Я відчуваю душевний спокій

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

9. Я стривожений

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

10. Я відчуваю внутрішнє задоволення

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

11. Я впевнений в собі

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

12. Я нервуюсь

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

13. Я не знаходжу собі місця

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

14. Я напружений

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

15. Я не відчуваю скутості, напруження

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

16. Я задоволений

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

17. Я стурбований

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

18. Я дуже збуджений і мені не по собі

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

19. Мені радісно

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

20. Мені приємно

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

21. Шкала особистої тривожності

У мене буває піднесений настрій

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

22. Я буваю дратівливим

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

23. Я легко впадаю в розпач

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

24. Я хотів би бути таким же щасливим, як і інші

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

25. Я тяжко переживаю неприємності та довго не можу про них забути

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

26. Я відчуваю приплив сил і бажання працювати

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

27. Я спокійний, урівноважений та зібраний

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

28. Мене турбують можливі труднощі

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

29. Я дуже переживаю через дрібниці

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

30. Я буваю цілком щасливий

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

31. Я все приймаю близько до серця

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

32. Мені не вистачає впевненості в собі

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

33.Я відчуваю себе беззахисним

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

34.Я намагаюся уникати критичних ситуацій і труднощів

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

35. У мене буває хандра

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

36. Я буваю задоволений

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

37. Усілякі дрібниці відволікають і хвилюють мене

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

38. Буває, що я відчуваю себе невдахою

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

39. Я врівноважена людина

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

40. Мене охоплює неспокій, коли я думаю про свої справи і турботи

• Ніколи

• Майже ніколи

• Часто

• Майже завжди

Додаток В 2

Результати дослідження рівня тривожності юнаків за допомогою методики Шкала тривоги Спілбергера (STAI) оцінка рівня реактивної та особистісної тривожності.

За результатами дослідження виявлено рівень реактивної тривожності: низький рівень реактивної тривожності до 30 балів.

1 респондент набрав 20 балів

1 респондент набрав 30 балів

2

Помірний рівень реактивної тривожності виявлено: 31-44 бали

2 респондента набрал по 32 бали

2 - по 43 бали

2 респондента набрали по 44 бали

6

Високий рівень реактивної тривожності виявили 45 балів і більше

1 респондент набрав 46 балів

3 - набрали по 47 балів

2 - мають по 48 балів

2 - мають по 49 балів

2 - мають по 50 балів

3-мають 51 балу

2 - мають по 52 бали

3 - має 53 бали

3 - мають по 54 бали

1 - має 59 балів

2 рескондента мають по 62 бали

22

По результатами підрахунку по особистісній тривожності такі показники.

ОТ - низький рівень особистісної тривожності має: до 30 балів

1 респондент що набрав 25 балів.

1

Помірний рівень особистісної тривожності виявлено: 31-44 бали.

1 респондент має 37 балів

1 - має 40 балів

2 - мають по 41 балу

2 -мають по 42 бали

2 респондента мають по 44 бали

Високий рівень особистісної тривожності виявлено: 45 балів і більше

1 респондент має 46 балів.

1 - має 49 балів

4 - мають по 50 балів

3 - мають по 51 балу

3 - мають по 52 бали

1 - має 53 бали

3- мають по 56 балів

2- мають по 57 балів

3 респондента мають по 62 бали.

Додаток Г

Методи вивчення властивостей особистості Методика «Шкала тривожності» Дж.Тейлор

Інструкція: «Прочитайте перше висловлювання в опитувальнику. Якщо ви згодні з даним висловлюванням, то поставте знак "+" у графі "Так" бланку відповідей, якщо не згодні - знак "+" у графі "Ні". Оцініть таким чином усі 60 висловлювань опитувальника. Слід працювати якомога швидше, особливо над відповідями не замислюватися, тому що перша відповідь, як правило, буває найбільш правильною. Виправлень у записах робити не дозволяється.

Опитувальник складається з 50 стверджень, які спрямовані на діагностику "тривожності" і 10 стверджень шкали "неправди". Оцінку результатів дослідження необхідно робити шляхом підрахунку результатів відповідей, що свідчать про тривожність, для чого використовується спеціальній ключ. Кожна така відповідь оцінюється в 1 бал (1б). Оцінка:

• 40 - 50 б - дуже високий рівень тривожності;

• 25 - 39 б - високий рівень тривожності;

• 16 - 24 б - середній рівень з тенденцією до високої тривожності;

• 5 - 15 б - середній рівень з тенденцією до низької тривожності;

• 0 - 4 б - низький рівень тривожності;

• 4 - 5 б - за шкалою неправди - критичний результат.

Шкала неправди (ключ)

Так	2	10		55		
Ні	16	20	27	29	41	51, 59

Шкала тривожності

так	6	7	9	11	12	13, 15	18	21	23	24	25	26	
так	28	30	31	32	33	34	35	36	37	38	40	42	
так	44	45	46	47	48	49	50		53	54	56	60	

ні	1	3	4, 5	8		14	17	19	22	39, 43	52	57	58

Бланк відповідей до шкали Дж.Тейлор.

Прізвище_____ Дата_____

№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні
1			21			41		
2			22			42		
3			23			43		
4			24			44		
5			25			45		
6			26			46		
7			27			47		
8			28			48		
9			29			49		
10			30			50		
11			31			51		
12			32			52		
13			33			53		
14			34			54		
15			35			55		
16			36			56		
17			37			57		
18			38			58		

19			39			59		
20			40			60		

1. Я можу працювати довго, не відчуваючи стомленості.
2. Я завжди виконую свої обіцянки, незалежно від того, чи зручно мені це.
3. Зазвичай, у мене теплі руки і ноги.
4. У мене рідко буває біль у голові.
5. Я відчуваю впевненість у своїх силах.
6. Очікування не нервує мене.
7. Іноді мені здається, що я ні на що не здатний.
8. Я часто відчуваю себе щасливим.
9. Я не можу зосередитися на одному завданні.
10. У дитинстві я завжди швидко виконував усе, що мені доручали.
11. Раз на місяць або частіше у мене буває розлад шлунку.
12. Я часто ловлю себе на тому, що мене щось турбує.
13. Вважаю, що я не більш нервозний, ніж більшість інших людей.
14. Я не дуже сором'язливий.
15. Життя для мене майже завжди пов'язане з великим напруженням.
16. Іноді я говорю про речі, в яких не розуміюся.
17. Я не червонію частіше, ніж інші.
18. Я часто засмучуюся через дрібниці.
19. Я рідко помічаю у себе серцебиття і задишку.
20. Не всі люди, яких я знаю, мені подобаються.
21. Я не можу заснути, якщо щось мене турбує.
22. Я часто спокійний і важко мене засмутити.

23. У мене нерідко бувають нічні кошмари.
24. Я схильний сприймати все занадто серйозно.
25. Коли я нервуюсь, у мене підсилюється пітливість.
26. Мій сон неспокійний і уривчастий.
27. Я більш чутливий, ніж більшість інших людей.
28. В іграх я волію скоріше виграти, ніж програти.
29. Буває, що нескромні жарти і дотепи викликають у мене сміх.
30. Я хотів би бути таким само задоволеним своїм життям, як, очевидно, задоволені інші.
31. Мій шлунок дуже турбує мене.
32. Я постійно занепокоєний своїми матеріальними або службовими справами.
33. Я сторожко ставлюся до деяких людей, хоч знаю, що вони не можуть заподіяти мені шкоди.
34. Мені іноді здається, що переді мною нагромаджені такі труднощі, яких мені не подолати.
35. Я легко ніяковію.
36. Часом я відчуваю себе настільки збудженим, що це заважає мені заснути.
37. Я віддаю перевагу ухилятися від конфліктів і скрутних становищ.
38. У мене бувають напади нудоти і блювоти.
39. Я ніколи не запізнююсь на побачення або на роботу.
40. Часом я відчуваю себе непотрібним.
41. Мені іноді хочеться вилаятися.
42. Мене мало турбують можливі невдачі.
43. Я нерідко боюся, що от-от почервонію.
44. Мене нерідко охоплює відчай.
45. Я – людина нервова і легко збуджувана.

46. Я нерідко помічаю, що мої руки тремтять, коли я намагаюся що-небудь зробити.
47. Я майже завжди відчуваю почуття голоду.
48. Мені не вистачає впевненості в собі.
49. Я легко потію навіть у прохолодні дні.
50. Я легко потію навіть у прохолодні дні.
51. Я нерідко мрію про такі речі, про які краще нікому не розповідати.
52. У мене дуже рідко болить голова.
53. Я вважаю, що мені дуже важко зосередитися на будь-якій задачі або роботі.
54. У мене бувають періоди такого сильного занепокоєння, що я не можу довго всидіти на одному місці.
55. Я завжди відповідаю на листи після їх прочитання.
56. Я легко засмучуюсь.
57. Практично я ніколи не червонію.
58. У мене значно менше різних побоювань і страхів, ніж у моїх друзів і знайомих.
59. Буває, що я відкладаю на завтра те, що слід зробити сьогодні.
60. Як правило, я працюю з великим напруженням.

Додаток Г 2

Результати дослідження тривожності юнаків за Шкалою тривожності Дж. Тейлора в модифікації В.Г.Норакідзе.

За результатами дослідження за даною методикою не виявлено у юнаків дуже високою рівня тривожності і низького рівня тривожності. 5-15 балів.

Середній рівень з тенденцією до низької тривожності виявлено у 2 респондентів що набрали по 15 балів.

2

16-24 бали

Середній рівень з тенденцією до високої тривожності набрали:

2 респондента по 17 балів

2 - мають по 18 балів

2 - мають по 21 балів

1 - має 22 бали

7 респондентів мають по 24 бали.

14

Високий рівень тривожності:

25-39балів

3 респондента набрали по 25 балів

1-має 26 балів

1 - має 27 балів

2 - мають по 28 балів

1 - має 29 балів

1 -має 30 балів

3-мають по 32 бали

2 респондента мають по 33 бали

14

За підрахунками по шкалі неправди одержали, такі результати вказують на щирість

3 респондента мають по 2 бали

7 - мають по 3 бали

5 - мають по 4 бали

6 респодентів мають но 5 балів.

21

Виявлено досліджуваних які намагалися приховати достовірну інформацію

3 респондента мають по 6 балів

5 - мають по 7 балів

1 респодент має 8 балів.

Додаток Д

Методика діагностики показників та форм агресії А.Басса-А.Дарки (адаптація О.К.Осницького).

Мета: дослідження особливостей показників і форм агресії підлітків із різним рівнем навчальних досягнень.

Обладнання: опитувальник, бланк відповідей

Інструкція: Вам пропонуються питання, на які потрібно відповісти «Так; мабуть, так», «Ні, мабуть, ні».

Текст опитувальника

1. Іноді я не можу стримати бажання нашкодити кому-небудь.
2. Іноді я пліткую про людей, яких недолюблюю.
3. Легко роздратовуюсь, але й легко заспокоююсь.
4. Якщо мене не улестять, прохання не виконаю.
5. Не завжди одержую те, на що маю право.
6. Знаю, що люди говорять про мене за спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчути.
8. Якщо обманюю когось, відчуваю почуття провини.
9. Мені здається, що я здатен ударити людину.
10. Ніколи не нервуюся настільки, щоб кидатися речима.
11. Завжди розумію чужі недоліки.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочу порушити його.
13. Інші люди завжди вміють використовувати сприятливі обставини.
14. Мене хвилюють люди, які ставляться до мене надто дружньо.
15. Часто не погоджуюся з людьми.
16. Іноді міркую над безсоромними речима.
17. Якщо хтось ударить мене, я йому не відповім.
18. Коли я розгніваний, грюкаю дверима.
19. Я роздратований більше, ніж здається.
20. Якщо хтось намагається керувати мною, роблю все навпаки.
21. Моя доля іноді пригнічує мене.

22. Вважаю, що деякі люди не поважають мене.
23. Іноді не можу утриматися від суперечок, якщо люди не згодні зі мною.
24. Уникання роботи має викликати почуття провини.
25. Якщо хтось грубо ставиться до мене або моєї сім'ї, я буду відповідати.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Я відчуваю гнів, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди виставляють себе керівниками, я намагаюся довести їм протилежне.
29. Майже щотижня я бачу когось із тих, кого я не люблю.
30. Дуже багато людей заздрять мені.
31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене пригнічує той факт, що я мало роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно дратують мене, заслуговують на ляпас.
34. Іноді від злості я стаю похмурим.
35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я заслуговую, я не ображаюсь.
36. Якщо хтось намагається псувати мій настрій, я не звертаю на це уваги.
37. Хоча я і не показую цього, іноді я дуже заздрю.
38. Іноді мені здається, що наді мною насміхаються.
39. Навіть коли злюсь, не вдаюся до сильних висловлювань.
40. Хочу, щоб мої гріхи було пробачено.
41. Лише інколи даю здачі, якщо когось ударять мене.
42. Ображаюсь, коли все виходить не по-моєму.
43. Іноді люди дратують мене навіть своєю присутністю.
44. Немає такої людини, до якої б я відчував ненависть.
45. Мій принцип: "Ніколи не довіряй чужинцям".
46. Якщо хтось дратує мене, я можу сказати про нього все, що думаю.
47. Часто роблю багато такого, про що потім жалкую.
48. Якщо злюсь, можу вдарити когось.
49. Останні десять років у мене не було сплесків гніву.
50. Часто відчуваю себе, ніби ось-ось вибухну.

51. Якби люди знали, що я відчуваю, мене б вважали важкою людиною.
52. Завжди розмірковую про те, які справжні мотиви змушують людей робити щось приємне для мене.
53. Коли на мене кричать, я відповідаю криком.
54. Невдачі часто пригнічують мене.
55. Б'юся не частіше і не рідше за інших.
56. Можу пригадати випадки, коли з гніву хапав якісь речі і ламав їх.
57. Іноді відчуваю, що можу почати бійку першим.
58. Іноді відчуваю, що життя є несправедливим до мене.
59. Раніше вважав, що більшість людей говорить правду. Тепер так не вважаю.
60. Сварюся тільки через злість.
61. Коли роблю щось неправильно, відчуваю провину.
62. Якщо для захисту своїх прав треба застосувати силу, я це роблю.
63. Іноді виражаю свій гнів тим, що грюкотжу по столу.
64. Буваю грубим з людьми, які мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які намагаються скривдити мене.
66. Не вмію поставити людину на місце, навіть коли вона цього заслуговує.
67. Часто думаю, що живу неправильно.
68. Знаю людей, які здатні довести мене до бійки.
69. Не переймаюся через дрібниці.
70. Мені рідко здається, що люди намагаються зробити мені щось погане.
71. Часто погрожую людям, не маючи наміру виконати погрози.
72. Останнім часом я став занудою.
73. У розмові часто підвищую голос.
74. Намагаюся приховати погане ставлення до людей.
75. Краще погоджуся з кимось, ніж сварюся.

Додаток Д 2

Результати дослідження рівня показників та форм агресії у юнаків за методикою діагностики А.Басса-А.Дарки в адаптації О.К.Осницького.

За результатами підрахунку по даному дослідженню встановлено всі показники по всіх видах агресії. Низьких показників по індексу ворожості не виявлено.

1. Фізична агресія.

1-3 бали

Низький рівень агресивності

4 респондента мають по 3 бали

4-6 балів

Середній рівень агресивності

4 респондента мають по 4 бали

8 - мають по 5 балів

3 респондента мають по 6 балів

Високий рівень агресивності

7-8 балів

6 респондентів мають по 7 балів

5 - мають по 8 балів.

2. Вербальна агресія.

Низький рівень агресивності

1-4 бали

1 респондент має 3 бали

2 - мають по 4 бали

Середній рівень агресивності 5-8 балів

4 респондента мають по 5 балів

5- мають по 6 балів

5-мають по 7 балів

5- респондентів мають по 8 балів.

Високий рівень агресивності 9-12 балів

2 респондента мають по 9 балів

4 - мають по 10 балів

1 - має 11 балів

1 - респондент має 12 балів

3. Непряма агресія 1-3бали

Низький рівень агресивності

1 респондент має 2 бали

4-мають по 3 бали

Середній рівень агресивності. 4-6 балів

12 респондентів мають по 4 бали

6 - мають по 5 балів

2- респондента мають по 6 балів.

Високий рівень агресивності 7 балів

5 респондентів мають по 7 балів.

4.Негативізм.

Низький рівень 1 бал

2 респондента мають по 1 балу

Середній рівень 2- 3 бали

9 респондентів мають по 2 бали

15-мають по 3 бали

Високий рівень 4 бали

4 респондента мають по 4 бали

5. Роздратування

Низький рівень 1-3 бали

1 респондент має 1 бал

Середній рівень 4- 7 балів

4 респондента мають по 4 бали

4- мають по 5 балів

4 - мають по 6 балів

12 - респондентів мають по 7 балів

Високий рівень 8-9 балів

3 респондента мають по 8 балів

2-мають по 9 балів.

6. Підозрілість.

Низький рівень 1-3 бали

2 респондента мають по 3 бали

Середній рівень 4-6 балів

2 респондента мають по 4 бали

6- мають по 5 балів

7 рескондентів мають по 6 балів

Високий рівень 7-9 балів

9 респондентів мають по 7 балів

1 - має 8 балів

3 респондента мають по 9 балів

7. Образа.

Низький рівень 1-2 бали

4 респондента мають по 2 бали

Середній рівень 3-5 балів

3 респондента мають по 3 бали

4 - мають по 4 бали

4 респондента мають по 5 балів

Високий рівень 6-8 балів

7 респондентів мають по 6 балів

7 - мають по 7 балів

1 респондент має 8 балів

8.Почуття провини.

Низький рівень 1-3бали.

1 респондент має 1 бал

2 мають по 2 бали

4 респондента мають по 3 бали

Середній рівень 4-6 балів

4 респодента мають по 4 бали

4 - мають по 5 балів

7 респондентів мають по 6 балів

Високий рівень 7-8 балів

5 респондентів мають по 7 балів .

3- мають по 8 балів.

Індексація агресивності:

Нормою агресивності вважається показник що дорівнює 21+/ -4.

За нашими підрахунками низький рівень агресивності

1 респондент має 11 балів

3 - мають по 12 балів

2 - мають по 15 балів

3 респондента мають по 16 балів

Середній рівень агресивності

2 респондента мають по 17 балів

2 - мають по 18 балів

1-має 19 балів

3 - мають по 20 балів

4 - мають по 21 бал

3 - мають по 22 бали

1 - має 23 бали

2 - мають по 24 бали

1 респондент має 25 балів.

19 високий рівень агресивності мають 2 рескондента по 26 балів.

Індекс ворожості

Нормою ворожості вважається показник в межах 6,5 -7 +/- 3.

Низький рівень індекса ворожості не виявлено.

Середній рівень індекса ворожості

2 респондента мають по 7 балів

6 - мають по 8 балів

1 - має 9 балів

3 респондента мають по 10 балів.

Високий рівень індекса ворожості

2 респондента мають по 11 балів

3 - мають по 12 балів

7- мають по 13 балів

4 - мають по 14 балів

2 респондента мають по 15 балів.

Високі показники індексу ворожості характеризують досліджуваних як вкрай агресивних і здатних на свідоме розпалювання конфліктів.